

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Antropoloji Ana Bilim Dalı

ANADOLU KALKOLİTİK DÖNEMİ'NDE ÖLÜ GÖMME UYGULAMALARI

Yüksek Lisans Tezi

Derya KIRKIL

Sivas
Ekim 2019

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Antropoloji Ana Bilim Dalı

**ANADOLU KALKOLİTİK DÖNEMİ'NDE ÖLÜ GÖMME
UYGULAMALARI**

Yüksek Lisans Tezi

Derya KIRKIL

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ayşen AÇIKKOL YILDIRIM

Sivas
Ekim 2019

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Antropoloji Ana Bilim Dalı
Tezin Başlığı : Anadolu Kalkolitik Dönemi'nde Ölü Gömme Uygulamaları
Savunma Tarihi : 15.10.2019
Danışmanı : Prof. Dr. Ayşen AÇIKKOL YILDIRIM

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Dr. Öğr. Üyesi Olcay ZENGİN KOŞAN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Serkan ŞAHİN

Üye : Prof. Dr. Ayşen AÇIKKOL YILDIRIM

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Derya KIRKIL tarafından hazırlanan Anadolu Kalkolitik Dönemi'nde Ölü Gömme Uygulamaları başlıklı tez, kabul edilmiştir./..../.....

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntuladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

25.10/2019

Derya KIRKIL

TEŐEKKÜR

Tez sürecinde yönlendiren ve yardımcı olan danışman hocam Prof. Dr. Ayşen AÇIKKOL YILDIRIM'a teőekkür ederim.

İsimlerini burada teker teker saymakla bitiremeyeceğim tezimin her aşamasında benimle birlikte derdimi dert edinen, dost ve arkadaşlarıma gönülden teőekkür ederim.

Sivas Özel Eğitim Uygulama Merkezi'nde (OÇEM) çalıştığım dönemde, hayata karşı bakış açımı deęiőtiren, beni dünyalarına kabul eden, çok özel ve hepsi birbirinden sevimli öğrencilerime ne kadar teőekkür etsem azdır. Birlikte çalışmaktan keyif aldığım öğretmen arkadaşım Nazan AYDIN'a manevi desteklerinden dolayı müteőekkirim.

Bugünlere gelmemde büyük pay sahibi olan, maddi-manevi desteğini esirgemeyen, bu zorlu sürecin altından kalkabileceğime bana benden daha çok inanan, eğitimim ve özel hayatım boyunca yol gösteren aileme, her anımda yanımda oldukları için őükranlarımı sunarım.

Bu tezi hayatta yapabildikleri sınırlı olsa da ufukları geniş olan hayatın engeline takılmış kardeşlerimize atfediyorum.

Derya KIRKIL

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
TABLolar DİZİNİ	v
ŞEKİLLER DİZİNİ	vii
ÖZET	ix
ABSTRACT	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
KAVRAMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVE	3
1.1. Ölüm ve Ölü Gömme	3
1.2. Anadolu’da Kalkolitik Dönem	4
1.3. Anadolu’da Kalkolitik Dönemde Görülen Mezar Tipleri	5
1.3.1. Basit Toprak Mezar	5
1.3.2. Küp Mezar	6
1.4. Mezar ve Mezarlıkların Konumu	7
1.4.1. Yerleşim İçi / İntamural Ölü Gömme Uygulaması	7
1.4.2. Yerleşim Dışı / Extramural Ölü Gömme Uygulaması.....	8
1.5. Gömme Biçimi	8
1.5.1. İnhumasyon.....	8
1.5.2. Kremasyon.....	9
1.6. Gömme Tipi	11
1.6.1. Hocker.....	11
1.6.2. Dorsal.....	12
1.7. Anadolu’da Kalkolitik Dönem’de Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Ortaya Çıkan Kùltürler	12
1.7.1. Halaf Kùltürü	12
1.7.2. Obeyd Kùltürü	13
1.7.3. Uruk Kùltürü.....	15
İKİNCİ BÖLÜM	17
KONU - AMAÇ, MATERYAL ve METOT	17
2.1. Konu - Amaç	17

2.2. Materyal ve Metot	17
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	19
KALKOLİTİK DÖNEM YERLEŞİM YERLERİ.....	19
3.1. İç Anadolu Bölgesi Kalkolitik Dönem Yerleşim Yerleri	19
3.1.1. Alishar Höyük.....	19
3.1.2. Alacahöyük	20
3.1.3. Can Hasan Höyüğü	21
3.1.4. Güvercinkayası	21
3.1.5. Çamlıbel Tarlası.....	22
3.1.6. Tepecik-Çiftlik Höyüğü.....	23
3.1.7. Köşkhöyük	24
3.2. Doğu Anadolu Bölgesi Kalkolitik Dönem Yerleşim Yerleri	24
3.2.1. Tilkitepe	24
3.2.2. Norşuntepe	25
3.2.3. Korucutepe.....	26
3.2.4. Tülintepe	26
3.2.5. Değirmentepe.....	27
3.3. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kalkolitik Dönem Yerleşim Yerleri	27
3.3.1. Çavi Tarlası.....	27
3.3.2. Kurbanhöyük	28
3.3.3. Samsat Höyüğü	28
3.4. Marmara Bölgesi Kalkolitik Dönem Yerleşim Yerleri	32
3.4.1. Ilıpınar Höyüğü.....	32
3.4.2. Barçinhöyük.....	33
3.4.3. Aktopraklık Höyük	33
3.5. Ege Bölgesi Kalkolitik Dönem Yerleşim Yerleri.....	35
3.5.1. Beycesultan Höyüğü	35
3.5.2. Yeşilova Höyüğü	36
3.5.3. Bakla Tepe	37
3.6. Akdeniz Bölgesi Kalkolitik Dönem Yerleşim Yerleri	38
3.6.1. Hacılar Höyüğü.....	38
3.6.2. Gözlükule Höyüğü.....	39
3.6.3. Kuruçay Höyüğü.....	39

3.6.4. Tell El Cüdeyde	40
3.6.5. Yumuktepe / Yümüktepe Höyüğü	40
3.6.6. Domuztepe Höyüğü	41
3.7. Karadeniz Bölgesi Kalkolitik Dönem Yerleşim Yerleri	42
TARTIŞMA ve SONUÇ	43
KAYNAKÇA	51
ÖZ GEÇMİŞ	63

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: Anadolu'da Kalkolitik Dönem Mezarları	45
Tablo 2. Mezarların Bölgelere Göre Dağılımı	48
Tablo 3. Mezarların Dağılımının İstatistiksel Anlamlılığı	48

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Çamlıbel Tarlasının Görünümü	22
Şekil 2. Çamlıbel Tarlasında Bulunan Bebek İskeleti	23
Şekil 3. Tepecik-Çiftlik Yerleşim Alanı	23
Şekil 4. Samsat Höyüğün Doğudan Görünüşü	29
Şekil 5. Samsat Höyüğün Batıdan Görünüşü.....	29
Şekil 6. XXV. Kattan Çıkarılan Çömlek Mezar	30
Şekil 7. XXV. Kat Bebek Çömlek Mezar.....	30
Şekil 8. XXVI. Kat Vazocukları	31
Şekil 9. XXVI. Kat 10-11 no' lu Mezarlardan Çıkan Kolye ve Bilezikler.....	31
Şekil 10. XXVI. Kat 11 no' lu Mezar Çömleği	31
Şekil 11. Aktopraklık'ta Cenin (Hocker) Pozisyonunda Olan Mezarlar	34
Şekil 12. Aktopraklık'ta Mezar Hediyesi Olarak Konan Pişmiş Toprakta Kaplar..	34
Şekil 13. Aktopraklık' ta Kalkerden Yapılmış Boncuk Kolye	35
Şekil 14. Beycesultan Höyüğünün Görünümü.....	36
Şekil 15. Bakla Tepe Höyüğünün Görünümü.....	37
Şekil 16. Hacılar Höyük Yerleşim Yeri.....	38
Şekil 17. Kuruçay'da Çömlek Mezarın içinde Cesedin Sarıldığı Bezden Bir Parça.	40
Şekil 18. Ölüm Çukuru (Death Pit).....	42
Şekil 19. Ölüm Çukuru (Death Pit).....	42

ÖZET

Anadolu coğrafyasında yaşayan toplumların kültürleriyle birlikte aşama kaydeden “ölüm ve ölü gömme” olgusu, Anadolu’nun çevre kültürlerden hangi konularda, nasıl etkilendiği konusu mezar ve mezarlık alanlarını incelerken bir bakış açısı oluşturması bakımından önemlidir. “Kalkolitik Dönemde Anadolu’da Ölü Gömme Uygulamaları” adı altında incelediğimiz ve yaklaşık olarak M.Ö 5500-3000 yıllarına tarihlendirilen Kalkolitik Dönem, diğer arkeolojik dönemlere göre hakkında çok az bilgimiz olan bir dönemdir. Bu döneme ait çok az yerleşimde mezar yapıları açığa çıkarılmıştır. Neolitik Dönem yerleşik hayata geçişin ve üreticiliğin başladığı dönemken, Kalkolitik Dönem yerleşim yerlerinin sayısının hızla arttığı ve kentlerin geliştiği bir dönemdir. Bu dönemde kentlerin kurulmasıyla birlikte çiftçilerin yerini zanaatkarlar, tüccarlar, din adamları ve aristokratlar almaya başlamıştır. Mezar tipleri sosyal statüyü belirlemek için kullanılabilir. Bu tezde Anadolu Kalkolitik Dönem yerleşim yerlerinde açığa çıkarılan 36 mezar incelemeye alınmıştır. Bebek ve çocukların yerleşim içine, yetişkinlerin ise yerleşim dışındaki mezarlara gömülmesi toplumsal yapı hakkında ipuçları sağlar. Neolitik’te her yaş ve cinsiyetten bireyler yerleşim içine gömülmüştür, Kalkolitik’te ise erişkin olan ve olmayan bireyler arasında belirgin bir ayrım gözlenir ve erişkinler yerleşimden uzak mekanlara gömülürler. Literatür araştırmasında, bu dönemde basit toprak mezarların, küp mezarların, çömlek mezarların ve çukur mezarların kullanıldığı anlaşılmıştır. Bu mezarlar bölgelere göre ayrılmadığında tüm mezarların %56’sını basit toprak mezarlar oluşturmaktadır. Araştırmamız, Kalkolitik Dönem Anadolu coğrafyasında basit toprak mezar tipinin seçiminde istatistiksel olarak anlamlı ve belirgin bir tercih olduğunu göstermiştir. Bu dönemde küp ve çömlek mezarların yaygınlaşmaya başladığı görülür. En az tercih edilen mezar tipi çukur mezarlar, örneklemin %5,56’sını oluşturmaktadır. Mezarlar bölgelere göre ele alındığında en fazla mezar çeşitliliğinin olduğu bölgeler arasında İç Anadolu ve Akdeniz Bölgesi gelmektedir. İnhumasyonlar dışında Kalkolitik Dönem’de çok az sayıda kremasyona rastlanmıştır. Mezarlara cinsiyet ve statüye göre eşya bırakılması da toplumsal yapı hakkında ipuçları sağlamaktadır. Yaşayanlar, ölen yakınlarını mezarlara yerleştirirken, yaşarken kullandığı eşyaları ve araç gereçleri yanına bırakmışlardır. En belirgin

farklılık erkek mezarlarına silah olarak sınıflandırılan eşyalar, kadın mezarlarına ise daha çok süs eşyaları ve seramik gibi daha domestik eşyaların bırakılmasıdır.

Anahtar kelimeler: Ölüm, Ölü Gömme, Kalkolitik Çağ, Mezar, Mezarlıklar

ABSTRACT

The phenomenon of death and burying dead is important with the cultures of the societies living in Anatolia, which in terms of the issue of how Anatolia is influenced by the surrounding cultures, in terms of establishing a point of view when examining the grave and cemetery areas. The Chalcolithic Period, which we examine under the name of "Burial Traditions in Anatolia in the Chalcolithic Period" and dated to approximately 5500-3000 BC, is a period that we have little information about compared to other archaeological periods. In a few settlements belonging to this period, grave structures were unearthed. The Chalcolithic Period was a period in which the number of settlements increased rapidly and cities developed while the Neolithic Period was the period when the transition to settled life and production began. In this period, with the establishment of cities, farmers, artisans, merchants, clergy and aristocrats began to take place. Grave types can be used to determine social status. In this thesis, 36 tombs unearthed in Anatolian Chalcolithic Age settlements were examined. The burial of infants and children in graves within the settlement and the burial of adults in graves outside the settlement are provides clues about the social structure. In Neolithic, individuals of all ages and genders were buried in the settlement. In Chalcolithic, there is a clear distinction between adult and non-adult individuals and adults are buried in places far from the settlement. In the literature research, it was understood that simple earth graves, cube graves, pottery graves and pit graves were used in this period. When these tombs are not separated by region, 56% of all tombs are simple earth tombs. Our study has shown that there is a statistically significant and evident choice in the selection of simple soil tomb type in Chalcolithic Anatolian geography. It is seen that the cube and pottery graves started to spread in this period. The least preferred tomb type pit tombs constitute 5.56% of the sample. When the graves are considered by region, Central Anatolia and the Mediterranean Region are among the regions with the highest grave diversity. Very few cremations were encountered during the Chalcolithic Period, except for the inhumations. Leaving something to the graves according to gender and status also are provided clues about the social structure. The inhabitants placed their deceased relatives in the graves and left their belongings and tools with them. The most significant difference is that the male graves are left with items classified as

weapons, while the female graves are left with more ornamental items and more domestic items such as ceramics.

Key words: Death, Burial, Chalcolithic Age, Grave, Cemeteries

GİRİŞ

Tarih öncesi çağlardan günümüze dek birçok farklı dil, din ve medeniyete ev sahipliği yapan Anadolu, coğrafyası, iklim özellikleri nedeniyle insanlık için önemli bir konuma sahiptir. Ayrıca Anadolu'nun Asya, Afrika, Avrupa kıtalarına geçişte önemli bir nokta olması insanların iskan etmesinde önemli bir diğer etkindir. Anadolu kendisini iskan edinen insanlara çeşitli kültürel faaliyetlerinin yürütülmesinde olanak sağlamıştır. Farklı toplumlara ev sahipliği yaptığını sanatsal, düşünsel, kültürel anlamda varlığını hissettirdiği kanıtlara arkeolojik verilerle ulaşmaktayız. Arkeolojik veriler Anadolu'nun kültür mozaiki olduğunu göstermiştir. Yeryüzüne çıkışı 2,5 milyon yıl öncesine dayanan insanoğlu, geçmişten günümüze kültüründe ve yaşam biçiminde gelenek haline getirdiği birçok alanda değişimler meydana getirmiştir. Mezar tipleri ve ölü gömme gelenekleri, geçmişten günümüze süregelen değişim ve gelişimin kanıtlarıdır. Bu değişimler arasında en önemlisi ölü gömme geleneğinde olmuştur. Ölü gömme uygulamaları arasında değerlendirilen mezar tipleri Anadolu'da yaygın olarak kullanılan basit toprak mezar ve küp mezar şeklindedir. Anadolu'da mezarların çokluğu ve çeşitliliği bölgede yoğun yerleşimin olduğuna ve çeşitli kültürlerle ev sahipliği yaptığını işaretler. Mevcut bilgiler ışığında mezarlardan çıkan ölü hediyelerinin çeşitliliği, cinsi ve miktarı o toplumun yaşayış biçimi, beslenme alışkanlıkları, sosyal organizasyonu, sosyoekonomik yapısı, statüsü ve ölü üzerinde uygulanan işlem ve uygulamalar toplum hakkında detay vermektedir. Ölüm olgusu ve buna paralel olarak gelişen gömü gelenekleri, insanlığın kültürel aşamalarını benzerlik ve farklılıklarıyla sunmaktadır (Arıhan 2007; Baytak 2008; Özterzi 2011; Uhri 2010).

Anadolu toplumlarında yerleşim yerlerinde kullanılan en yaygın mezar tipi basit toprak mezardır. Gömü türü olarak inhumasyonu yaygın olarak kullanmışlardır. Anadolu toplumunda az olmakla birlikte kremasyon da mevcuttur. Yerleşik hayata Neolitik Dönemle geçen insanoğlunun, ölülerini günlük hayatını geçirdikleri evlerin tabanı altına ya da nüfusun artması sebebiyle yerleşim yerinin dışına gömdüğü saptanmıştır. Yerleşik hayatın sağlamış olduğu imkanlar ile çeşitli mezar türleri ortaya çıkmıştır (Özgüç 1948: 3-14).

En eski ölü gömme geleneğinin Irak'ta Shanidar mağarasında bulunan Neanderthal insanına ait olduğu belirlenmiştir. Neanderthal mezarlarında bulunan iskeletlerin çevresinde bulunan polenlerin analizi; ölmüş bireylerine şifa vereceğine inanmış olabileceklerini göstermiştir. İnsanın kültürel evrim inşası; ölü gömme geleneğinin ölüm sonrasında yaşam olduğuna inanıldığını göstermektedir (Solecki 1975: 880-881; Leroi - Gourhan 1975: 562-564).

İnsanlık tarihi boyunca ölü gömme gelenek veya ritüelleri farklılıklar göstermiştir. Bu farklılıklar göç, savaş, hastalık, ticaret, komşu ve uzak kültürler ile etkileşim içinde gelişmiştir. Genel olarak baktığımızda mezar türlerinde coğrafi şartlar belirleyici olurken, ölü gömme geleneklerinde ise kültürler ve inançlar etkili olmuştur. Kısaca diyebiliriz ki; Anadolu coğrafyası toprak yüzeyinde ve derinliğinde birçok kültüre katkıda bulunmuş ve eşsiz bir birikim sağlamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Ölüm ve Ölü Gömme

Tüm canlılar için geçerli olan ölüm, ansiklopedi veya sözlüklerde “İnsan, hayvan veya bitkide yaşamın tam veya kesin olarak sona ermesi” olarak tanımlanmıştır (Tuğlacı 1985: 2235). Ölüm yeryüzündeki canlı-cansız tüm varlıkları ilgilendiren bir konudur. Ölüm insanın hem düşünce dünyasında hem de zaman anlayışına bağlı olarak antropolojiye yakın bilim dallarının inceleme alanına girmiştir. Cansızlarda ölüm; “varlığın varoluş halinin sona ererek, niteliksel ve niceliksel anlamda biçim değiştirmesi şeklinde tanımlanırken; canlılar da, en basit tanımıyla hücrenin, organın veya organizmanın yaşamsal fonksiyonlarının ve canlı olma halinin tamamen son bulması, yitirmesi” anlamına gelir. Bu anlayış insanlık tarihi boyunca değişik zaman ve kültürlerde çok çeşitli şekillerde algılanarak, ölümle ilgili çok çeşitli inanç ve inanışların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ölümün tüm insanları ilgilendirmesi, onu farklı açılardan inceleme, değerlendirme ve yorumlama sonucunu doğurmuştur (Erginer 2004: 286).

İnsanoğlunun biliş düzeyi ile ölüyü gömmeye başlaması arasında paralellik söz konusudur. Mağara resimlerindeki antropomorfik görüntüler sayesinde insanların eşyalarıyla birlikte gömülmesi, Üst Paleolitik insanının doğaüstü varlıklara ve muhtemelen yaşam ötesi hayatla ilgili inançlara sahip ilk bireyler olduğuna dair kanıtlardır. Dinsel ideolojilerin ortaya çıkışına burada tanık oluruz (Mithen 1999: 200). Anlaşılacağı üzere ölü gömme eylemi ya da ölüm olgusu insanoğlunun kafasını hep meşgul etmiştir. Kuzey Irak'ta Shanidar Mağarasında Ralph Solecki tarafından kazısı yapılan Neanderthal insanına ait olan iskeletler, mağara toprağının nemli olması nedeniyle zarar görmüştür. Shanidar ölü gömme uygulamasında mezarlarda bulunan çiçeklerden civanperçemi, şifacı (şifa veren) anlamına gelmektedir. Neanderthaller hastaların tedavisinde ve iyileştirilmesinde bu çiçeklerden yararlanmıştı denilebilir. Bize Shanidar ölü gömme ritüeli hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır. Çiçek polenlerinin şaman veya önemli birinin mezarına konmuş olabileceğini akla getirmektedir (Solecki 1975: 880). Prehistorik dönemlerden

Shanidar'dan önce “çiçek gömü” ile ilişkili veya benzer bir gömü olmadığı için eşsiz bir gömüdür. Shanidar'da bulunan çiçeklerin tıbbi ya da ekonomik değere sahip olması mevcut bilgiler ışığında tesadüf olabilir. (Solecki 1975: 881).

Shanidar'da 1960 yılı kazılarında Mousterien seviyenin B7 karesinde ortaya çıkarılan “çiçek gömü” adıyla bilinen gömü örneğinde iskeletin 7,5 m derinlikte bir çukurda olduğu ve sol tarafa doğru yattığı için; sağ kolu ve bacağına kıvrık olduğu görülmüştür. Bölgenin normal florasında bulunan çiçeklerin (peygamber çiçeği, civan perçemi, devedikeni, kanarya otu, salkımlı sümbül, gül hatmi, at kuyruğu) mezarlara bırakılması ritüel olabileceğini ve bunun özel bir gömü olduğunun anlaşılmasını kolaylaştırmıştır (Türk 1997: 36). La Chapelleux Saints, Le Moustier, La Ferrassie, Desik-Tas ve Regourdou mağaralarındaki buluntular ölüsünü gömen canlı olan Neanderthallere ait diğer kanıtlar arasındadır (Levin 1998: 236).

Ölü insan bedenine uygulanan kültürel yollardan biri ve en yaygın olanı ölü gömmedir. Ölü bedenler kazılan çukura bırakılır ve üzeri örtülür. Ancak bu temel gömme biçiminin dışında daha gelişmiş gömme biçimleri de vardır. Kültürel farklılıkların aynı zamanda gömü biçimlerindeki farklılıklara tanıklık etmesi, gömü biçimlerinin incelenmesi antropolojiyi; arkeoloji ve kültür tarihinin önemli bir alanı haline getirmiştir. Bu araştırmalar sonucunda çeşitli gömme biçimleri bulgularına rastlanmıştır (Emiroğlu, Aydın 2003: 343-344).

Shanidar'da özel gömünün olması, prehistorik toplumların ölüm ile baş etmeye çalıştığını göstermektedir. Buradan anlaşılıyor ki ölüm sadece fiziksel ya da somut bir olay değil, içinde yaşadığımız toplum ile kurulan bağ ve bu bağlar sayesinde oluşturulan kültürün bir parçasıdır.

1.2. Anadolu'da Kalkolitik Dönem

Neolitik Dönemi takip eden Kalkolitik Dönem Hellen dilinde bakır anlamına gelen “khalkos” ile taş anlamına gelen “lithos” dan türetilmiştir. Bakır-Taş Çağı anlamına gelmektedir (Memiş 1995: 13-14). Anadolu'da Kalkolitik Dönemin taşın yanında bakır madeninin de üretilip kullanılmasıyla birlikte yaklaşık olarak M.Ö. 5500-3000 yıllarında başladığı kabul edilmektedir. İnsanlar için yeni olanaklar sağlayan bakır madeni, çeşitli eşya ve ürün üretiminde etkin olmuştur. Bu sayede çeşitli yenilik getirmiş ve artı ürün alımına başlanmıştır. Toplum genelinde insanın

ilgisini çeken bakır madeni, ticaretin gelişmesine katkı sağlamıştır. Ticaret sayesinde gelişmeye başlayan haberleşme endüstrisi de çeşitli yazı ve sembollerin kullanımını gerekli kılmıştır. Bu sayede “kutsal yazı” anlamına gelen “hieroglyph” yazısı ortaya çıkmıştır. Buna eş zamanlı olarak ticaret ve yazının gelişmesi kentlerin kurulmasında önderlik etmiş ve bugünkü uygarlığın temelleri yaklaşık olarak M.Ö 4000 yılının sonlarına doğru atılmıştır (Akurgal 1998: 8-9).

Neolitik Dönemle birlikte yerleşik hayata geçen insan Kalkolitik Dönemde gelişen teknolojisi ile tarımla ilgilenmiş ve bakır madeninden yapılmış araçları etkin şekilde kullanmıştır. Neolitik Döneme göre tarım faaliyetlerini daha ileriye taşımıştır. Gelişen tarım ve hayvancılık faaliyetleri insanların hayata aktif katılımını sağlamış, insanın sosyal yapısındaki değişimlere hız kazandırmıştır (Memiş 1995: 13-14).

Dönemin en dikkat çeken özelliklerinden biri de kurulan büyük kentlerin etrafının surlar ile çevrilmiş olmasıdır. Surları savunma, korunma amacıyla kullanan dönem insanı kendini güvende hissetmemiş yorumu yapılabilir (Memiş 1995: 13-14). Bu dönemde ölü bireyler küp içine yerleştirilmiş ve küplerin ağzı kapatılmamıştır. Ölen kişinin eşyaları (silah, takı) da gömü işlemi gerçekleştirilirken yanına bırakılmıştır (Akurgal 1998: 8-9).

İleri üretime ve teknolojiye bağlı olarak nüfus artmıştır. Artan nüfus ve yaşam biçimindeki değişimlere bağlı olarak, yeni yönetim modelleri ortaya çıkmıştır. Bu sayede farklı meslek gruplarının (zaanatkarlar, din adamları, aristokratlar) ortaya çıkması belirgin hale gelmiştir. Meslek gruplarının çeşitlenmesi, üretimin artmasına imkan sağlamış ve ürünün pazarlanması yerelden bölgeye doğru gelişme göstermiştir (Öztan 2009).

1.3. Anadolu’da Kalkolitik Dönemde Görülen Mezar Tipleri

1.3.1. Basit Toprak Mezar

Anadolu’da basit toprak mezarlara Neolitik Dönem’den itibaren rastlanmaya başlanmıştır. Mezarın yapım tekniğindeki basitlik, farklı coğrafyalarda aynı zamanda ortaya çıkmasını sağlamış ve uzun süre varlığını sürdürmesinde etkili olmuştur. Temelinde, cesedin kazılan bir çukura düz ya da cenin pozisyonunda gömülmesi şeklinde uygulanır (Ensert 1995: 248).

Mezar boyutu gömülecek bireyi içine alabilecek şekilde, uzunluk ve derinliği 0.20-0.60 metre olan mezarlardır. Bu mezar tipi düzensiz, kare ve dikdörtgen şeklinde olabilmektedir. Genişliği ise genellikle 0.30-0.50 metre arasında değişmektedir. Mezar tabanı kenarları işlem görmüş taş vb. malzemelerden oluşmamaktadır. Diğer mezarlarda görülen kapak yerine, sadece toprakla örtme işlemi yapılmaktadır (Özgüç 1948: 4). Bu mezar tipi dünyanın her yerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki; toplumdan topluma farklılıklar görülebilmektedir (Çevik 2000: 17).

Kalkolitik Dönem içerisinde basit toprak mezarlar sıklıkla kullanılmıştır. Basit toprak mezarlara İç Anadolu Bölgesi'nde Alişar Höyük, Alacahöyük, Tepecik /Çiftlik ve Köşkhöyük'te; Doğu Anadolu Bölgesi'nde Tilkitepe, Norşuntepe, Korucutepe ve Tülintepe'de; Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Çavi Tarlası, Kurbanhöyük ve Samsat'ta; Marmara Bölgesi'nde Ilıpınar ve Aktopraklık'ta; Ege Bölgesi'nde Beycesultan ve Bakla Tepe'de; Akdeniz Bölgesi'nde ise Hacılar, Gözlükule, Kuruçay, Tell El Cüdeyde ve Yümüktepe/Yumuktepe'de rastlanılmıştır.

1.3.2. Küp Mezar

Kalkolitik Dönemde yaygın olarak görülen mezar tipidir (Özgüç 1948: 15). Küp mezarın başlangıcı Neolitik Döneme kadar uzanmaktadır. Küp mezarın yapılmasında çeşitli amaçlar vardır; bunlar arasında insanın dünyaya nasıl geldiye dünyadan öyle gitsin mantığı, ölüleri rutubet ve zararlı hayvanlara karşı koruma ve küp mezarların toprağa gömüldükten sonra uzun süre dayanıklı olmasıdır (Bittel 1943: 172).

Küp mezara iki şekilde gömü yapılmaktadır. Birincisi; ölen birey yakılıp gömülecekse küpün boyutu küçük olur. İkincisi; ölen birey yakılmadan gömülecekse küpün boyutu da ölen bireyin boyutuna aynı oranda seçilir. Küplere koyulan cesetlerin dışarıya taşmaması için küpün ağzı taş veya kiremit benzeri yapılarla kapatılır (Özterzi 2011: 23).

Küp mezarlara İç Anadolu Bölgesi'nde Alişar Höyük, Güvercinkayasası ve Çamlıbel Tarlası'nda; Doğu Anadolu Bölgesi'nde Korucutepe'de; Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Kurbanhöyük ve Samsat'ta; Akdeniz Bölgesi'nde ise Gözlükule Höyüğü'nde rastlanılmıştır.

1.4. Mezar ve Mezarlıkların Konumu

Ölen bireylerin nereye gömüleceği önemli bir sorundur. Bu sorun, o toplumun ölüm ve ölüme bakışı hakkında detay vermesi bakımından önemlidir. Toplumların inanç sistemleri ile ilgili bir durum olarak değerlendirilebileceğimiz bu konu; bazı toplumlarda ölen bireyin ölümler dünyasına gittiğini ve bu dünyada fiziksel olarak bir mezarlıkta olduğu fikrini savunmaktadır. Bazı toplumlarda ise ölümlerin yaşayan bireylerle birlikte yaşam sürdürdüğüne dair inançların varlığıdır. Ölümlerin nereye konulacağına saptanması, o toplumun çevresi hakkında ve bu çevredeki hayatına dair bilgiler vermektedir (Pearson 1999: 12).

Arkeoloji literatüründe yaygın olarak kullanılan ve prehistorik toplumlar hakkında bilgi edinmemiz açısından uygun olarak kullanılan intramural ve ektramural kelimelerin “mural” kısmı Latince kökenlidir. Bu kelime savunma, korunma, engel anlamına gelmektedir. Kentleşme olgusu sonucu ortaya çıktığı düşünülen bu kavramlar, ölü gömme uygulamasının yerleşim içi veya yerleşim dışı olduğu hakkında bilgi vermektedir (Uhri 2010: 61-62).

Anadolu’da yapılan intramural gömülerde yetişkinlere oranla bebek ve çocukların daha fazla olması dikkat çekmektedir. Bu da bize ölü gömme uygulaması olarak neden bebek ve çocuklar daha fazla sorusunu akla getirmektedir. Bunu bebek ve çocukların korunmasız, savunmasız ve güçsüz olmasıyla açıklamak olasıdır (Uhri 2010: 63-64).

1.4.1. Yerleşim İçi / İnamural Ölü Gömme Uygulaması

Ölüye duyulan saygıyı ilk Shanidar örneğinde ele alırsak, Orta/Üst Paleolitik Döneme kadar gitmemiz gerekmektedir. Shanidar geleneğinde ölü birey yakınlarıyla birlikte gittikleri her yere götürülür ve özenle bakılırdı. Ancak bu gelenek Neolitik Dönemde son bulmuştur. Bu dönemde ise ölen birey yakın bir yere gömülerek nekropol alanları oluşturulmuştur. Yerleşim içi gömülere Kalkolitik Dönem yerleşim yerlerinde sıklıkla rastlanılmıştır (Uhri 2010: 61).

Yerleşim içi gömülere İç Anadolu Bölgesi’nde Alishar Höyük, Alaca Höyük, Can Hasan Höyüğü, Güvercinkayası, Çamlıbel Tarlası ve Köşkhöyük’te; Doğu Anadolu Bölgesi’nde Tilkitepe, Norşuntepe, Tülintepe ve Değirmentepe’de;

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Samsat'ta; Marmara Bölgesi'nde Barçinhöyük'te; Ege Bölgesi'nde Beycesultan ve Bakla Tepe'de; Akdeniz Bölgesi'nde ise Hacılar, Gözlükule Höyüğü, Kuruçay ve Yümüktepe/Yumuktepe'de rastlanılmıştır.

1.4.2. Yerleşim Dışı / Extramural Ölü Gömme Uygulaması

Bireylerin bilişsel gelişiminin arka planında yatan soyut düşünme olgusu sayesinde öteki dünya, ahiret, ruh, tanrı, din, ata kültürüne olan inanç insanoğlunun ölüsüyle bir bağ kurmasına neden olmuş ve bu bağ sayesinde ölülerini gömmeye başlamıştır. Gömünün ilk uygulama yeri, ölülerin günlük yaşamlarını sürdürmüş oldukları alanlardır. Arkeolojik verilerden saptanan bilgilere göre; yerleşim içi gömü şekli varlığını uzun süre devam ettirmiştir. Zaman geçtikçe yerini yerleşim dışına yapılan gömü tipine bırakmıştır (Uhri 2010: 74).

Yerleşim dışı mezarlara İç Anadolu Bölgesi'nde Alishar Höyük, Tepecik/Çiftlik ve Çamlıbel Tarlası'nda; Doğu Anadolu Bölgesi'nde Korucutepe ve Değirmentepe'de; Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Çavi Tarlası ve Kurbanhöyük'te; Marmara Bölgesi'nde Ilıpınar ve Aktopraklık'ta; Ege Bölgesi'nde Beycesultan ve Baklatepe'de; Akdeniz Bölgesi'nde Tell El Cüdeyde ve Yümüktepe/Yumuktepe'de rastlanılmıştır.

1.5. Gömme Biçimi

Genel olarak toplumlara baktığımızda ölüleri iki farklı türde gömdüklerini görmekteyiz. Bunlardan ilki inhumasyon, diğeri kremasyondur.

1.5.1. İnhumasyon

İnhumasyon; ölü bedeninin toprakta açılmış, etrafının düzenli taşlarla örülmüş sandık mezar veya ölü bedeninin küpe (pithos) gömer gibi yerleştirilmesidir. Çok eski çağlardan beri bu gömme şekli uygulanmaktadır. Coğrafi olarak farklılık gösterdiği için dünya genelinde bağımsız bir gelişim izlediği düşünülür (Uhri 2010: 55).

İnhumasyon gömme biçimi iki türe ayrılır: Bunlar birincil ve ikincil gömütlerdir. Birincil gömütler; cesedin gömüldüğü yer ile açıklanabilir. Cesedin ilk gömüldüğü yer ile son gömü yeri arasında herhangi bir hareketliliğin söz konusu

olmadığı ve iskelet pozisyonunun, kollar, bacaklar ve kafanın anatomik duruşuna göre saptanabildiği gömüt türüdür. Bu tür gömütlerde cesedin pozisyonu sabit kalmakta ve eklemler arasındaki ilişki, yumuşak dokunun kemiklerden ayrılmasından sonra bir değişime uğramamaktadır. Birbirleriyle eklem bağlantısı olmayan iskeletlerden oluşan gömüt ise ikincil gömütlerdir. İkincil gömütler; cesedin insanlar tarafından ilk gömüldüğü yerden çıkarılıp başka bir yere gömülmesiyle yapılır. İlk gömüldüğü yerden çıkarılan ceset, çıkarma işlemi sırasında bozulur ve karmaşık bir hal alır. Mezarda cesedin yatış pozisyonunun belli olmadığı gömü tipidir. Ölüm sonrasında kişinin bedeni açık ve yüksek bir yerde çürümesi için bekletilir, çürümüş ve kemiği açığa çıkan bedenin kemikleri toplanarak gömülür. Buna en güzel örnek toplu gömütlerdir (Sevim vd., 2006: 662).

1.5.2. Kremasyon

Latince “cremare” kökünden türetilmiş olup Türkçe “yakmak” anlamına gelmektedir. Kremasyonun neden yapıldığına dair çeşitli görüşler vardır. Bunlar arasında; yeniden doğuş diye tabir edenler (Thomson 2007: 498), ruh ve bedenin temizlenmesi (Erdal 2002: 116), beden ve ruhun öteki dünyaya eksiksiz ulaşabilmesi (Uhri 2010: 84-85), kötülüklerin uzaklaştırılması (Hançerlioğlu 1975: 76), yer tasarrufu ve hijyen sağlaması (Bienskowski 1982: 86; Deniz 1987: 119), bu dünyadan öteki dünyaya geçiş aşamasını temsil eden ölünün gömülmesi işleminin sorunsuz gerçekleştirilmesi ve ruhun bedene geri dönmemesi için ölünün yakılmış olduğudur (Uhri 2010: 56, 183). Bir başka görüşe göre de cesedin yakılması yoluyla, ruhun bedenden çıkışı ve öteki dünyaya geçişinin hızlandığını savunanlar olmuştur (Şenyurt 1997: 19). Öteki dünyaya geçişin sorunsuz olarak yapılmasını sağlayan ritüeller ölen kişinin ve yaşayan aile üyeleri için önemlidir. Çünkü yapılan ritüeller tam olarak yapılmadığında; ölü bedeninden ayrılan ruhun, öteki dünyaya ulaşamayıp bu dünyada sıkışıp kaldığı düşünülmektedir. Sıkışıp kalan ruhun kendisine ve yaşayan ailesine huzur vermeyeceği düşünülmektedir. Bundan dolayı bazı topluluklarda bu sorunla karşılaşmamak için tüm bedenin sorunsuz şekilde yakılması uygun görülmüştür (Emiroğlu, Aydın 2003: 500-501). Belli bir sıcaklığa ulaşmış yakım işleminin gerçekleşebilmesi için kullanılacak maddenin cinsi önemlidir. Ceset üzerine odun veya yanıcı maddelerin konulması gerekmektedir. Kremasyon işlemi kemiklerin boyut ve biçimlerinde değişikliklere sebep olmaktadır. Yakma işlemi

sonunda çok küçük parçalara ayrılan kemikleri saptamak oldukça zorlaşmaktadır (Sevim vd., 2006: 662). Kremasyon işlemi 7-10 saat gibi bir süreci kapsamaktadır. Kemikler yapısı itibariyle çok yüksek ısıda eridiği için bazı vücut kemikleri ve dişler erimeden kalabilmektedir. Ceset toprağın türüne göre de renk değişikliğine uğramaktadır. Örnek verilecek olursa arseniğin toprakta bol bulunması cesedin siyahlaşmasına, tahta-odun parçasıyla gömülmesi ise gri-kahverengi gibi renklerin kemik yüzeyinde belirmesine neden olmaktadır.

Kremasyonun geçmişi tarih öncesi çağlardan Üst Paleolitik Döneme kadar gitmektedir. Günümüzde bilinen en eski kremasyon örneğine Avustralya'nın Mungo Gölü'nde rastlanılmış ve 26.000 yıl öncesine ait olduğu saptanmıştır (Emiroğlu, Aydın 2003: 500-501; Bowler vd., 1970: 39, 57-58). Kremasyon, yüksek ısı sayesinde bir ölü bedenini hızlı bir şekilde küçülterek küle ve küçük kemik parçalarına dönüştüren bir işlemdir. Isının, ölü bedeni üzerinde yapmış olduğu etkiden alazlanmış, kısmen yanmış, eksik olarak yanmış veya tamamen yanmış şekilde görülebilmektedir. Yanan cesedin külleri mezar kabı denilen urnelere konmaktadır (Correia, Beattie 2002: 57-58; Yıldız, Erdal 2008: 41-42).

Cesedin tamamen yanmadığı yumuşak dokulardan arındırıldığı veya kemiklerin yüzeysel olarak ateşe bırakıldığı durumlar için genellikle "kısmi yakma" ifadesi kullanılır. Ceset ister tam anlamıyla küle dönüşmüş olsun, ister yumuşak dokulardan arındırılacak şekilde yakılsın, her iki durum da kremasyon olarak tanımlanmaktadır (Buluç 1993: 83).

Kemikte renk farklılıklarına etki eden en önemli faktör yanma derecesidir. Deneysel çalışmalar 650-700 °C'ye kadar olan ısının, kemiklerde belirgin bir eksiklik ve bozulmaya yol açmadığını ortaya koymuştur (Ubelaker 1989: 35).

700-900 °C arasındaki bir ısı kemiklerin yapısında değişime, miktarında eksilmeye ve renk değişimine yol açmaktadır. Kemik öncelikle sarımsı bir renk almaktadır. Isının derecesi arttırıldıkça kırmızı, mor ve erguvani renge, daha sonraları ise kahverengi, siyah, mavimsi, gri ve beyaza doğru değişmektedir (Shipman vd., 1984: 312-314).

Kremasyon gömütlere Anadolu yerleşim yerlerinden Doğu Anadolu Bölgesi'nde Tilkitepe'de ve Akdeniz Bölgesi'nde Yumuktepe/Yümüktepe'de rastlanılmıştır (Reilly 1940: 146-147; Garstang 1953: 111).

1.6. Gömme Tipi

1.6.1. Hocker

Ölen bireyin mezara bükülmüş, kasılmış ya da ana rahmindeki gibi bir pozisyona getirilmesiyle yapılır. Hocker pozisyonu tam bükülmüş ve yarı bükülmüş (nim hocker) olarak ikiye ayrılmaktadır. Tam bükülmüş pozisyonda olan birey sağ veya sol tarafa yan yatırılır, bacaklar dizlerden bükülü şekilde karın bölgesine çekilir ve kolların dirseklerden bükülerek göğüs hizasına getirilmesiyle yapılır. Yarı bükülmüş (nim hocker) pozisyon ise; bireyin ölüm katılığı (rigormostis) nedeniyle tam olarak bükülemediği durumlarda uygulanmaktadır. Hocker pozisyonuna getirilemeyen birey, yarı bükülmüş halde kalmaktadır. Eğer birey öldüğünde bu pozisyonda değilse müdahale edilerek hocker pozisyonuna getirilmektedir. Böyle yapılarak ölüye dokunma, bir cesede biçim verme söz konusudur (Günay vd., 2011: 235-236; Özgüç 1948: 69; Uhri 2010: 81).

Arkeolojik araştırmalar sonucunda hocker pozisyonunun neden yapıldığına ilişkin çalışmalar neticesinde çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Bunlar (Özgüç 1948: 70-71);

- İnsanların uyku pozisyonunu andırdığı için tercih edilmiştir; ama yapılan incelemeler sonucunda her bireyin pozisyonunun aynı olmadığı ve iklimin de bunu etkileyeceği öngörülmüştür, bu nedenle bu kanıdan vazgeçilmiştir.
- Hocker pozisyonundaki gömünün, ölen bireyin yemek yeme pozisyonunu andırdığı ileri sürülmüştür ama mezar hediyelerinin yalnızca ağız hizasında görülmemesi nedeniyle bu açıklama da yetersiz kalmıştır.
- Bazı inanışlara göre ölen bireyin hortlamasından korkulduğu için iplerle sabitleştirildiği, organik maddelerin mezarda bulunması bu kanının ortaya çıkmasına sebep olmuş, ancak ölen kişide bağlama izlerine rastlanmadığı için bu açıklama da yetersiz kalmıştır.

- Ölen kişinin gömüleceği yerin dar olması sebebiyle hocker pozisyonunun geliştirildiği düşünülse de, büyük kaya mezarlarında da rastlanması bu görüşü de geçersiz kılmıştır.
- Ölümden sonraki hayata inanılması ve yeniden doğuşu simgeleyen bu pozisyon anne karnındaki fetüsün şeklini anımsatmaktadır. Kişinin öldükten sonra ruhunun tekrar doğacağını temsil etmesi yönünde görüşler öne sürülmüş ve hocker pozisyonun tasavvuru bu şekilde yapılmıştır.

Hocker pozisyonuna İç Anadolu Bölgesi'nde Alishar Höyük, Alaca Höyük, Güvercinkayası, Çamlıbel Tarlası ve Tepecik/Çiftlik'te; Doğu Anadolu Bölgesi'nde Tilkitepe, Norşuntepe, Korucutepe, Tülintepe ve Değirmentepe'de; Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Çavi Tarlası, Kurbanhöyük ve Samsat'ta; Marmara Bölgesi'nde Ilıpınar, Aktopraklık ve Barçınhöyük'te; Ege Bölgesi'nde Beycesultan ve Baklatepe'de; Akdeniz Bölgesi'nde ise Kuruçay, Tell El Cüdeyde ve Yumuktepe / Yümüktepe'de rastlanılmıştır.

1.6.2. Dorsal

Halk dilinde “sırt üstü” uzanma diye tabir edilen dorsal gömme bacaklara ve kollara herhangi bir müdahale edilmeksizin cesedin dümdüz şekilde yatırılmasıdır. Bu gömme şeklinde gövde ve bacaklar arasında 180 derecelik açı vardır (Bilgi 2004: 25-50; Özterzi 2011: 26; Özgüç 1948: 69).

1.7. Anadolu'da Kalkolitik Dönem'de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Ortaya Çıkan Kültürler

1.7.1. Halaf Kültürü

Kalkolitik Dönem başlığı altında incelenen Anadolu, Mezopotamya topraklarında Halaf adını almaktadır. Halaf kültürü Kuzey Mezopotamya'da ortaya çıkmıştır. Adını Türkiye'nin sınır komşusu olan Suriye'nin hemen bitişiğinde yer alan Re's ül'Ayn yerleşimi yakınlarında bulunan Halaf Höyüğünden (Tell Halaf) almaktadır. Bu kültürün yayılma alanı Zağros dağları eteklerinden başlayıp, Fırat Irmağı ve Çukurova'dan devam edip, Malatya, Elazığ ve Van Gölü'ne kadar uzanmaktadır (Sevin 2003: 83; Campbell 1992: 182; Campbell 1998: 39). Mezopotamya kuzey bölümünde bulunan bu kültür çömlekçilik geleneğinde boya

bezemeli çömlekler kullanarak ünlenmiş ve şehir planlaması, mimarlık alanında da gelişim göstermiştir (Akkermans 1990: 3). Yapılan bu çanak-çömleklerin farklı bölgelerde görülmesi, bizlere ticaretin gelişmiş olduğunu göstermektedir. Yerleşim alanları, genelde su kaynaklarına yakın yerlerde kurulmuştur. İlerleyen dönemde karşılaşılan yuvarlak ve dikdörtgen yapılar dikkat çekmektedir. Bazı arkeolojik yayınlarda yanlış tanımlamayla “kubbeli mezar” anlamına gelen Halaf Kültürünü yansıtan yuvarlak yapılara arkeolojide “Tholos (Tolos)” denilmektedir. Bu yapı dikdörtgen şeklinde girişi olan ve yuvarlak bir ana odası bulunan bir yapıdır. Bu yapı taş temellere dayalı ve duvarları sıvalıdır. Tabanı kil ile kaplanmıştır. Bu yapıların çoğunda yuvarlak olan ana odanın tavanı kubbe şeklinde bir görünüme sahiptir. Dikdörtgenli yapılar ise Halaf Dönemi'nin sonuna doğru ortaya çıkmış ve bu yapılar ev, ahır ya da depo olarak kullanılmıştır. İki yapı arası boşluklarda ekmek yapılacak ocak ile çanak-çömlek yapılacak ocak ile doldurulmuştur (Köroğlu 2011: 13; Dolukhanov 1998: 297; Sevin 2003: 84). Halaf kültürünün hüküm sürdüğü topraklardaki ölü gömme adetine bakacak olursak yerleşim yerine inşa edilen yapının tabanına açılan basit toprak mezarların içine cenin pozisyonu verilerek ölülerini gömdükleri tespit edilmiştir. Ancak bu gelenek haline getirilmemiştir. Halaf kültüründe üretilen boyalı ve desenli kaplar günlük hayat için değildir, sosyo-ekonomik yapıyı temsil etmektedir. Birçok yapıda ele geçen bu kapların birbirinin benzeri olduğu görülmüştür. Bu da bize değiş-tokuş usulünün yaygın olduğunu göstermektedir. Bu kapların üzerine genellikle hayvan (yılan, akrep, tavşan, geyik, koyun) ve bitki figürleri işlenmiştir. Halaf kültüründe insanların dini inançları ise küçük heykellerden oluşan ve ana tanrıça olarak adlandırılan yapıtlardır. Bu dini heykelciklerin hepsi kadın tasvirindedir. Bu dönemde tarım oldukça gelişmiştir. Kazılardan ele geçirilen ağırşaklar ise dokumacılığın geliştiğini göstermektedir (Köroğlu 2011: 14).

Bilimsel literatür kapsamında Halaf kültürünün, başlangıç ve bitişiyle ilgili farklı tarihlendirmeler vardır. Bu kültürün yaklaşık olarak M.Ö 6000'lerde başlayıp yaklaşık M.Ö 5400'lerde sona erdiği düşünülmektedir (Frankel 1979: 1).

1.7.2. Obeyd Kültürü

Kuzey Mezopotamya'da Halaf kültürü devam ederken Güney Mezopotamya'da, yaklaşık olarak M.Ö 5900-4300 tarihleri arasında var olmuş, yerel

ve tarih öncesi bir kültürdür. Obeyd kültürü Halaf kültürü ile eş zamanlı olarak gelişim göstermiştir. Obeyd kültürü adını Irak'ın güneyinde, Fırat'ın batı kıyısında yer alan Obeyd Höyüğü'nden (Tell El Obeyd-Ubeyd) almıştır (Esin 1986: 81; Köroğlu 2011: 15). Kültüre ilk kez Sümer yerleşmesi olarak bilinen Ur Höyüğü'nün yakınındaki Tel El Ubaid adlı höyükte rastlanmıştır ve bu höyüğün adı verilmiştir (Çıvgın 2014: 364; Köroğlu 2006: 46-48). Kültürün esas yayıldığı bölge Güney Mezopotamya'dır (Mieroop 2004: 34-35). Ev yapımı tekniğinde tholos terk edilmiştir. Çok renkli bezemeleri olan Halaf çanak çömleği Obeyd kültüründe yeni bir yöntemle yer değiştirmiştir. Bu değişimin nedeni ise yavaş dönen el çarklarının kullanılmasıdır. Bu yöntemle seri üretim, standart ve bezemesiz kapların yaygınlaşmasını sağlamıştır (Köroğlu 2011: 15-16). Güney Mezopotamya düzlüklerinde tarım ve hayvancılık yapılmış ve alüvyonlu arazilerde sulu tarım yaygın hale gelmiştir. Bu aşamadan sonra güneyin ekonomik ve sosyal yapısı, yağmur suyu ile tarım yapılan kuzey bölgelerinden belirgin bir biçimde farklılaşma sürecine girmiştir. Geniş ve uzun kanalların kazılması ve sulamanın organize edilmesi, yüksek yaşama ve refah düzeyinde iyileşmelere öncülük etmiştir. İlk dini ve politik merkezler yaklaşık M.Ö 4000 de Obeyd Dönemi'nde oluşmaya başlamıştır (Frangipane 2003: 12-13; Köroğlu 2006: 46-48). Obeyd toplumlarında ölümler genellikle yerleşim içine gömülmüştür. Erişkin ve yetişkinlerin yerleşme dışına gömüldüğü saptanmıştır. Ölümler genelde cenin (hocker) pozisyonunda mezara yerleştirilmiştir. Yanına bırakılan eşyalardan Obeyd toplumunun öteki dünya inancına sahip olduğu söylenebilir. Genellikle mezarlara takılar hediye olarak konmuştur, bunun yanı sıra tabak, çanak, çömlek gibi çeşitli kaplarda hediye olarak bırakılmıştır. Bu kültür kuzeye yayılırken yerel unsurlardan da faydalanmıştır. Bu durumda, yayılım savaşlarla değil, göç ve ticari ilişkilerle olmuş ve uzun bir dönemi kapsamıştır (Köroğlu 2011: 15-16). Obeyd kültüründe mühürlerde özel bir yere sahiptir. Kamusal alanda kullanıldığı dönem Neolitik Dönemken, Obeyd kültürüyle birlikte konutlarda da kullanılmaya başlanmıştır (Frangipane 2003: 12).

Obeyd kültürü, Halaf kültürünü yavaş yavaş yok edeceği için bölgesel ayrımlar azalacak ve bu iki coğrafyanın kültürel ve ekonomik anlamda bütünleşme eğilimi göstereceği varsayılmaktadır (Parlıtı 2011: 38-39).

1.7.3. Uruk Kùltürü

Güney Mezopotamya topraklarında Geç Ubaid/Obeyd evresinin hemen sonrasını takip eder. Güney Mezopotamya'da yaklaşık olarak M.Ö 4000 yılının ortalarından itibaren görölmeye başlayan Uruk kùltürü Basra Körfezi yakınlarında, Fırat Nehri'nin sol kıyısında yer alan adını Mezopotamya'da bir Sümer kenti olan Uruk'tan almış ve en önemli yerleşimlerinden biri olmuştur (Köroğlu 2011: 24; Sevin 2003: 96). Uruk ismi Sümerce yer ismi olan Unug'un Akkadça çevirisidir. Uruk'un kurulduğu zamanda Fırat ve Dicle günümüzdeki gibi birleşmiş halde değildir. Fırat nehri kollarıyla çevrilmiş, sulak, bataklık ve alüvyonlu bir araziye kurulmuştur. Kamış ve çamur yapı tekniğinde kullandıkları temel malzemelerdir. Bunların yanı sıra anıtsal yapılar için taş ithal ettikleri veriler arasındadır (Charvat 2002: 118). Bu dönem, bilim insanlarının devlet olarak nitelendirdiği şehirleşen toplumların oluşumuna tanıklık etmiştir. Yaklaşık olarak 4100-3100 yılları arası bir dönemi kapsamaktadır (Wright 2001: 126). Bu zaman diliminde alüvyonlu alçak bölgelerde, çok sayıda ve büyüklükte yerleşim yerleri kurulmuştur. Bu yerleşimler arasında en büyük alanı kapsayan şehir Uruk şehridir, 200 hektardan fazla bir alanı kapsamıştır ve kalabalık bir nüfusun yerleşmesine olanak sağlamıştır. Uruk dönemi boyunca artan nüfus rastlantı sonucu değildir. Nüfus artışı, deniz seviyesindeki yükselmenin yavaşlaması ile bağlantılı olarak, yüksek su çizelgesi ve genişleyen havzalarla birlikte gelişen, sulama teknolojisinin tercihiyle oluşturulmuştur (Kennett, Kennett 2007: 252).

Erken Uruk Dönemi'nde Kuzey Mezopotamya'da yerel gelenekler hakimken, Geç Uruk Dönemi'nde bazı yerleşim merkezlerinin Güneydeki Geç Uruk geleneklerini benimsediği saptanmıştır (Nissen 1997: 478-479).

Kentsel bir uygarlık olan Geç Uruk Dönemi'nde, anıtsal yapılar, sanat ve yüksek seviyedeki ekonomik ve politik organizasyonu, yazının ortaya çıkışını kapsamaktadır. Bu gelişimin temeli Erken Uruk Dönemi'nde atılmıştır (Nissen 1997: 477).

“Uruk Yayılımı” olarak adlandırılan süreç, kentlerin ve devletlerin oluşumuna, maddi kùltürün kuzeye yayılımına katkı sağlamıştır. Kentlerin

oluşturduğu ekonomik büyüme, siyasallaşma, kurumsallaşma ve uzmanlaşma büyük devletlerin kurulacağının ilk izleridir (Çıvgın 2015: 75).

Uruk Dönemi, kent toplumuna özgü niteliklerin belirgin şekilde grldğu bir dönemdir. Bu dönemde ürün ve işgücü üzerinde kurumsallaşmış kurumlar tarafından kontrol gerçekleştirilmiştir (Eraslan, Aktuğ Kolay 2005: 85).

İKİNCİ BÖLÜM

KONU - AMAÇ, MATERYAL ve METOT

2.1. Konu - Amaç

“Anadolu Kalkolitik Dönemi’nde Ölü Gömme Uygulamaları”, Kalkolitik Dönemi’nde yaşayan toplulukların antropolojik ve arkeolojik bulgular değerlendirilerek, ölü gömme uygulamalarının incelenmesi bu tezin konusunu oluşturur.

İnsan hayatının tartışmasız gerçeklerinden biri ölümdür. Bu sebepten geçmişin daha net olarak anlaşılmasında ve toplumsal yapının kavranabilmesinde mezarların yeri oldukça önemlidir. Arkeolojik araştırmalar neticesinde; eski insanların ölüme karşı tavırları, ölü gömme uygulamaları ve ritüelleri tarih öncesi dönemlerin en somut örneklerini vermektedir. Arkeolojik kalıntıların önemli bir grubunu oluşturan nekropollerde, toplumun kimliği, sosyal ve dini yapısı, mezar türlerinin seçiminde etkili olmuştur. Anadolu’da bugüne kadar yapılmış kazılarda açığa çıkarılan mezar ve bulgular ışığında Anadolu’nun hangi toplum ve kültürlere ev sahipliği yaptığı araştırılmaya çalışılmıştır. Bölgeler arası farklılıkların, benzerliklerin Kalkolitik Dönem yerleşim yerleri içerisinde incelenerek toplumların yaşam biçimleri, inanç, gelenek ve görenekleri, ölümlerini gömme yöntemlerinin gün yüzüne çıkarılması amaçlanmıştır. Ölü gömme gelenekleri, toplumların zaman sürecinde değişime uğrayan unsurlarındandır. Bu sebeple, bugüne kadar yapılan çalışmalar, farklı bir yorumla Anadolu Kalkolitik Dönem ölü gömme gelenekleri kapsamında çalışılmıştır.

2.2. Materyal ve Metot

Bu çalışma “Anadolu Kalkolitik Dönemi’nde Ölü Gömme Uygulamaları” konusunda bir yüksek lisans tezidir. Tezin materyali tamamen literatür çalışmasına dayanmaktadır. Konuya ilişkin makale, kitap ve dergilerden faydalanılarak dönemin ölü gömme, mezar ve mezarlıkları hakkında bilgiler derlenmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KALKOLİTİK DÖNEM YERLEŞİM YERLERİ

3.1. İç Anadolu Bölgesi Kalkolitik Dönem Yerleşim Yerleri

3.1.1. Alishar Höyük

Alishar Höyük Yozgat'ın 45 km güneydoğusunda, Sorgun ilçesinin güneyinde 520 m uzunluğunda ve 950 m genişliğinde olan bir höyüktür. 1927-1932 yılına kadar Şikago Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsü Adına Hans Henning Von Der Osten başkanlığında bir kazı ekibi tarafından kazısı yapılmıştır (Gorny 1994: 191; Erdoğan, Belen 2017: 38).

Ana toprak üzerinde bir yerleşime sahip olan Alishar Höyük yaklaşık olarak M.Ö 4000 yılına tarihlendirilen Kalkolitik Dönem yerleşim yeridir. Bu dönemde yerleşim yeri olarak bir bataklık veya bir göl ortasındaki tabii bir yüksekliğe kurulmuştur. Tepeciğin çevresi kurudukça höyük meydana çıkmaya başlamış ve alt şehir doğmaya başlamıştır. Kalkolitik Döneme ait bir ev ya da konutun kapsamlı planı bulunmamıştır. Köy kültürünü yansıtan bu höyük tipik olarak düz damlı, tek odalı ve dört köşeli evlere sahiptir. Sanat anlamında üstün bir işçilik ve süsleme özelliği gösteren siyah, gri ve kırmızı renkli çanak çömlek, süslü mühürler, iyi işlenmiş taş ve kemikler, hayvan ve insan figürleri bulunmuştur (Arık 1933:41). Bu durum Alishar toplumunun uygarlığını ve gelişmişliğini gösteren verilerdir. Çoğunlukla evlerin altında basit toprak mezarlara, küplere ve ağaç sandıklarına gömülmüş halde iskeletler bulunmuştur. Alishar mezarlarında bedenler genellikle cenin (hocker) pozisyonunda, sağ tarafına ve kafanın konumu batı yönüne gelecek şekilde gömülmüştür. Bulunan mezarlarda çoğunlukla bebek ve çocuk iskeletine rastlanılmıştır. Görünüşe göre sadece bebek ve çocukları ev tabanına gömmüşlerdir. Alishar Höyükte dört tip gömü ortaya çıkmıştır. Bunlar; basit toprak gömü, eğik tencerelerde gömü, taş sandık gömü ve bir tahta kutu gömü şeklindedir. 13. tabakada cesetlerin hayvan derilerine, dokuma kumaşlara veya hasırlara sarılı olduğunu gösteren veriler bulunmuştur (Osten 1932: 28-100). 13. tabakada iki tane taş sanduka mezar da bulunmuştur (Özgüç 1948: 32). Alishar'da 13-14. katmanlarda bebeklere ait

olan 5 tane küp mezar bulunmuştur (Özgüç 1948: 15). Bu veriler gösteriyor ki Alişar toplumu her çeşit malzemeyi mezar yapımında kullanmıştır.

3.1.2. Alacahöyük

Alacahöyük; Hititlerin Başkenti olan Hattuşa'nın (Boğazköy) 36 km kuzeydoğusundadır. Alaca ilçesi Höyük köyü sınırları içerisinde bir yerleşim yeridir. Merkez ilçe olan Ortaköy, Boğazkale ve Sungurlu ilçeleriyle çevrilidir (Erhan vd., 2015: 447).

Höyük ilk kez 1835 yılında William John Hamilton tarafından ziyaret edilmiştir. Sfenksleri ile ünlenmiş ve yayını 1842 yılında yapılmıştır (Hamilton 1842: 382). Keşfi Macridy Bey tarafından yapılan sfenksli kapı üzerindeki araştırmalarda, Boğazköy'dekilerle benzerliği olan gizli yer altı geçidini (potern) görmüştür (Macridy 1908: 14). Höyükte ilk bilimsel kazıyı ise Macridy Bey 1907 yılında gerçekleştirmiştir (Arık 1937: 2).

Türk kazı tarihi açısından höyükte düzenli çalışmaları 1935 yılında Atatürk'ün teşvikiyle Türk Tarih Kurumu adına Remzi Oğuz Arık başkanlığında başlamıştır. 1936'dan itibaren Hamit Zübeyr Koşay tarafından kazı devam ettirilmiştir (Koşay 1951: 5).

1935 yılından sonra yerleşim yerleri "kültür katları" olarak yayınlanmıştır. Alacahöyük kültür katları eskiden yeniye doğru sıralanmıştır. Geç Kalkolitik Çağ (IV), Eski Tunç (III), Hitit (II), Frig (I) (Koşay 1951: 5). Alacahöyük'teki sfenksli kapı ve kule kabartmalarından sonra Mabet Saray diye anılan anıtsal bina gün yüzüne çıkartılmıştır (Koşay 1951: 5-11).

Kalkolitik Dönem ölü gömme geleneklerinin bulunduğu IV. Kültür Çağı çizimlerle gösterilmiştir. Bu çizimlerden anlaşıldığı kadarıyla ölülerini cenin (hocker) pozisyonunda, yanlarına mezar hediyesi bırakarak gömmüşlerdir. Ölü hediyesi olarak mezarlardan çıkan kapların yanı sıra bakırdan bilezikler de takılara örnektir. Saptanan mezar tipleri basit toprak mezarlar ve taş sanduka mezarlardır. Tekil gömütlerin yanında ikili gömütler de ortaya çıkartılmıştır (Koşay, Akok 1966).

Kalkolitik diye adlandırdığımız en eski kültür katında bir çocuğa ait kafatası iskeleti tam olarak çıkarılmıştır. Ayrıca Kalkolitik Döneme ait olabilecek içi ve dışı

kırmızı boya astarlı ve içi siyah dışı kırmızı iki çanak bulunmuştur (Koşay 1937: 527).

3.1.3. Can Hasan Höyüğü

Can Hasan Höyüğü, çevresinde bulunan üç höyükten biridir ve Karaman'ın yaklaşık 12 km kuzeydoğusunda, Alaçatı köyü yakınlarında bulunan tarih öncesi bir yerleşim yeridir. Höyük yaklaşık 360 m uzunluğunda, 280 m genişliktedir ve ova seviyesinden yüksekliği 5 metredir (French 1962: 36).

Can Hasan Höyüğü önemli bir Kalkolitik Dönem yerleşim yeridir. Buluntular Geç Neolitik Döneme ait malzemeler de vermiştir (French 1964: 22). Can Hasan Höyüğünde yapılan yüzey araştırmaları Karaman ve çevresinde çok sayıda Kalkolitik Dönem yerleşmesinin olduğunu göstermiştir (Mellaart 1963: 200). 2A tabakasında bir çocuk ve yetişkine ait iskelet bulunmuştur. Ayrıca bir çocuğa ait olduğu düşünülen çukur mezar bulunmuştur (French 1968: 90). 2B tabakasına ait bir evin odasında yukarı kattan düşüklüklerle tahrip olmuş bir iskelet saptanmıştır (French 1964: 22). 3. tabakada ise 12 çocuk iskeleti ortaya çıkarılmıştır. Yanlarında ise bir kısmı tüm ve bir kısmı parçalar halinde olan çanak çömlekler bulunmuştur (French 1968: 91).

3.1.4. Güvercinkayası

Güvercinkayası, Aksaray'ın kuzeydoğusunda, Mamasun Barajı göl alanı içerisinde, sırt ve yamaç yerleşmesidir. Aynı zamanda kayalık yükselti üzerindedir (Gülçur, Endoğru 1999: 77). Çatalsu-Apsarı köyünün yaklaşık 1 km batısındadır. Diğer adı Porsuklukaya'dır (Gülçur, Endoğru 1998: 86).

İç kaledeki 8 F açmasında bir çukura yerleştirilmiş kısa, dar boyunlu bir çömlek bulunmuştur. Rengi kahverengiden boza çalan, yüzeyi yıpranmış, yoğun taşçık ve kalker katkısı olan bir hamur kabın içinde, cenin (hocker) pozisyonunda, bebeğe ait bir iskelet bulunmuştur. Bebeğe mezar hediyesi olarak beyaz ve kırmızı renkli, yassı ufak boncuklardan oluşan yüzden fazla kolye bırakılmıştır. Küp ya da çömlek içine gömülmüş bebek ve çocuk mezarları yerleşim içinde bulunmuştur (Gülçur, Çaylı 2010: 365).

3.1.5. Çamlıbel Tarlası

orum'un Boğazkale kasabası yakınlarında, deniz seviyesinden yüksekliği 1000 metre olan Kalkolitik Dönem yerleşimlerinden biridir (Schoop 2008: 150; Schoop 2011: 54) (şekil 1).

şekil 1. Çamlıbel Tarlasının Görünümü (Irvine vd., 2014: 20)

Çamlıbel yerleşiminde bireyleri yetişkin olup olmadığı yönünden ikiye ayırmışlardır. Bu ayırım bebek ve yetişkin yönünde olmuştur. Çok küçük bebekler mümkün olduğunca kavanozlara, evin tabanına ya da evlerin duvarına bitişik şekilde yerleştirilmiştir (Schoop 2009: 56; Schoop 2010: 195). Yetişkin bireyler ise cenin (hocker) pozisyonunda, başları güneye ve doğuya bakacak şekilde gmlmştir (Schoop 2010:192).

Çamlıbel yerleşiminde mezarların çoğunluğu çocuklara aittir. Açığa ıkarılan altı ocuk mezarının , içinde bebek iskeleti bulunan çömlek mezar tipindedir. İskeletlerin uzun kemikleri eksik ve dağınık halde bulunmuştur. Kapların ağız kısımları başka çömlek ile sıkı bir şekilde kapatılmıştır. Bu kapların sıkı bir şekilde kapatılması ne ölülerin dışarıya çıkışını engellemek ne de cesedin korunmasını sağlamaktır. Asıl amaç; ruhsal bir varlığın kabın ağız kısmından gmye giriş veya çıkışını engellemektir (Schoop 2011: 146). Bebek mezarlarının tersine bebeklerden yaşça daha büyük olan çocuklar mleksiz ve cenin (hocker) pozisyonunda gmlmştir (şekil 2). Yetişkin mezarlarına rastlanmamıştır. Yetişkinler yerleşim dışına gömülmüş olabilir. şimdiye kadarki araştırmalarda; amlıbel topluluğunun gömü şekline karar verilmesi sürecinde, bireylerde yaş faktörünün etkin olduğu bilgisine ulaşılmıştır (Schachner 2010: 302-303).

Şekil 2. Çamlıbel Tarlasında Bulunan Bebek İskeleti (Irvine vd., 2014: 20)

3.1.6. Tepecik-Çiftlik Höyüğü

Niğde'nin Çiftlik ilçesi sınırında Orta Anadolu'nun güneyinde, çevreye kapalı bir ovanın içerisinde, ilçe merkezine 1 km uzaklıkta yer almaktadır. Tepecik Höyüğü Kapadokya Volkanik Bölgesi olarak adlandırılan yerde bulunmaktadır (Bıçakçı vd., 2007: 237; Faydalı, Bıçakçı 2002: 29; Bıçakçı 2001: 26)(Şekil 3).

Şekil 3. Tepecik Çiftlik Yerleşim Alanı (Büyükkarakaya 2014: 384)

Tepecik-Çiftlik Höyüğü 1960 yıllarında Ian Todd tarafından yüzey araştırması sırasında keşfedilmiştir. Bu Höyükte yerleşimin ağırlıklı olarak Neolitik ve Kalkolitik Döneme ait olduğu saptanmıştır (Büyükkarakaya vd., 2009: 119). Yapılan Çalışmalar Tepecik-Çiftlik Höyüğü'nün dört dönemde iskan amaçlı kullanıldığını göstermiştir. Bu dönemler yeniden eskiye; birinci tabakada Geç Roma Dönemi, ikinci tabakada Orta Kalkolitik, üçüncü tabakada İlk Kalkolitik, dördüncü tabakada Neolitik Dönem olarak sıralanır (Bıçakçı vd., 2007: 237-238).

Üçüncü tabaka olan İlk Kalkolitik Döneme ait gömüler ortaya çıkarılmıştır. Bu tabakalarda genellikle cesetler hocker pozisyonunda gömülmüş ve yanlarında ölü eşyası bulunmamıştır. Gömüt türü birincildir. I7I açmasında yine dönemin alt tabakalarına ait olan gömütte gövdelerinden ayrılmış üç kafatası ve birkaç uzun kemik yan yana bulunmuştur. Üst tabakalarda ikincil gömütler vardır. Bu mezarlarda ölü hediyesi olarak obsidyen aletler, boynuz, taş balta, sıradan ve bezemeli çanaklar bulunmuştur (Bıçakçı vd., 2007: 239).

Yerleşim içi gömü şekli görülmüş ve basit toprak mezar şeklinde uygulanmıştır. Burada diğer katmanlardan farklı olarak çömlek mezarlara da rastlanmış ve bu mezarların genellikle bir yaştın altındaki bebeklere ait olduğu saptanmıştır (Büyükkarakaya vd., 2009: 128).

3.1.7. Köşkhöyük

Niğde'nin Bahçeli kasabası sınırlarında bulunur ve il merkezine 17 kilometre uzaklıktadır. Köşkhöyük önceden Köşkpınar adıyla anılmış ve araştırılmıştır. Kazısı 1983-89 yılları arasında Uğur Silistreli tarafından yapılmıştır (Silistreli 1984: 31).

Kalkolitik Dönem Köşkhöyük mezarlarında iki bebeğe ait gömü bulunmuştur. Bu iki bebekten biri doğu duvarının temel taşları arasına ve ev içlerinde duvar diplerine gömülmüştür. Diğeri ise batı duvarındaki kil kutunun duvarla birleşen kısmı altındadır. Erken Kalkolitik'e tarihlenen mezarlar, evlerin tabanı altına yapılmış gömüler, ölü gömme geleneğinin yerleşim içi olduğunu göstermiştir. Mezar türü olarak basit toprak mezarı kullanmışlardır (Silistreli 2003: 197).

3.2. Doğu Anadolu Bölgesi Kalkolitik Dönem Yerleşim Yerleri

3.2.1. Tilkitepe

Van'ın 8 km güneyinde bulunan Tilkitepe, eski yayınlarda Van şehrinin o bölgede yayılan adıyla "Şamramaltı Höyüğü" diye adlandırılan bir düzlükte ve günümüzde havaalanı pisti sınırları içerisinde bulunmaktadır (Kılıç 2006: 5-6).

Tilkitepe'de ilk kazı çalışmaları 1899 yılında W. Belck tarafından yapılmıştır. Kazının başlangıcında höyüğün prehistorik dönemlere ait olabileceği düşünülmüş ve bulunan iskeletler neticesinde mezar tepesi olabileceği yönünde değerlendirmelerde

bulunmuş ve ilk sistemli kazılar 1937 yılında Edward Bowen Reilly tarafından yapılmıştır (Kılıç 2006: 6). Burada Kalkolitik Döneme ait olabilecek mezarlar açığa çıkarılmış ve III. Kültür katı Reilly tarafından “Tell Halaf Çağı” olarak adlandırılmıştır. Reilly, mezarların Kalkolitik Döneme ait olabileceğini öngörmüştür (Özgüç 1948: 5). Tilkitepe’de ölümler yerleşim içine gömülmüştür (Özgüç 1948: 58). Kalkolitik Döneme ait olabilecek 17 iskelet bulunmuş, bunların 16 tanesi küllü, killi, kumlu ve karışık bir çukur içine, cenin(hocker) pozisyonunda, doğu-batı yönlü gömülmüştür. İskeletlerin bazılarının yanında aşı boyası bulunmuştur. İnhumasyon gömü iskeletlerinin bazılarında tek gömü varken üç mezarda ikişer iskeletin (birincisi yetişkin, ikincisi çocuk) yan yana bulunması “çift gömme geleneğinin” bu çağda varlığına işaret etmektedir. 16 iskeletin üzerindeki yanık izleri kremasyonu düşündürmekle birlikte bir felaket sonucu olabileceğini de akla getirmektedir (Reilly 1940: 146-147; Özgüç 1948: 5). Reilly, 1937 yılında II. kültür katında bulduğu 6 mezarı da Kalkolitik Döneme tarihlendirmiştir (Reilly 1940: 151). Çıkan buluntular ve yapılan araştırmalar sonucunda Tilkitepe’de en çok rastlanan mezar tipi basit toprak mezardır (Özgüç 1948: 5). Bu mezarlarda ölü hediyesine rastlanmamıştır (Özgüç 1948: 9). Ayrıca Tilkitepe’de çıkarılan mezarlar Tell Halaf Kültürünün Anadolu’daki ilk örneğidir (Özgüç 1948: 6).

3.2.2. Norşuntepe

Norşuntepe, Elazığ’ın 26 km güneydoğusunda, Alisham köyünün 3 km güneyinde, Altınova’nın güneybatı kesiminde yer alır. Bu ovanın en büyük höyüklerindedir. Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından 1968’den itibaren Dr. Harald Hauptmann başkanlığında kazılar yapılmaktadır (Hauptmann 1976: 61).

1972’de yapılan çalışmalar sonucunda J 18 açmasında insan iskeletleri bulunmuştur. Bu iskeletlerden biri çocuğa aittir ve yerleşim içi gömü uygulaması vardır. Buluntular arasında çocuklara ait 3 mezar 1972 çalışmasında saptanmıştır. 1973 çalışmasıyla 4 çocuk iskeleti daha eklenmiştir. Aynı alanda bulunan iskeletler genelde cenin (hocker) pozisyonunda ve kaplar içerisinde bulunmuştur. J 18b alanında 7. tabakaya ait tabanın altında cenin (hocker) pozisyonunda gömülmüş çocuk iskeleti vardır ve mezar eşyası olarak kireçtaşından yapılmış boncuklar vardır. K 19a’da ise cenin (hocker) pozisyonunda olan, çömlek veya küp içerisinde olmayan

örgü izleri gözlemlenebilen bir sepetin içinde yer alan iskelet bulunmuştur (Hauptmann 1979: 55).

3.2.3. Korucutepe

Korucutepe, Elazığ-Bingöl karayolu üzerinde, Elazığ'ın 30 km doğusunda, Aşağı İçme köyü yakınlarında yer alır (Van Loon 1978: 3).

İlk Kalkolitikten itibaren 12 evre saptanmıştır (Van Loon 1978: 6). Korucutepe'de bulunan iskeletlerin 2 tanesi yetişkine (kadın-erkek), 1 tanesi de çocuğa aittir. Çocuğu küp içine yerleştirmişler ve yanına herhangi bir mezar eşyası bırakmamışlardır. Bulunan kadın ve erkek mezarında çeşitli hediyelere rastlanmıştır. Bunlar arasında kemer, ayak ve kol bilezikleri, gerdanlık, kemik boncuk, karnalin (sepet), gümüşten diadem (taç), saç halkaları, topuzbaşı, bileklik ve hançer vardır. Buluntular Kalkolitik Dönem maden işlemeciliği hakkında bilgiler vermektedir (Van Loon, Güterborck 1972: 80; Van Loon 1978: 9).

3.2.4. Tülintepe

Tülintepe, Elazığ'a uzaklığı yaklaşık 20 kilometre uzaklıkta ve Elazığ'ın doğusunda bulunur. Tülintepe'de ilk yerleşim M.Ö 5000 yılına tarihlendirilmiştir (Ünsal 2012: 326).

50-L açmasının kuzeyinde bulunan çocuk mezarının cenin (hocker) pozisyonunda olduğu ve daha önce yapılan çalışmalardan herhangi bir farklılığı olmadığı saptanmıştır. Bu bilgiye dayanarak Tülintepe'de mezar geleneğinin yerleşim içi (intramural) olduğu kesin olarak söylenemez. Keban Projesi kapsamında incelenen Korucutepe'de bulunan bir erişkin erkek ve kadının yerleşme içi oldukları anımsanırsa, Tülintepe'de de böyle bir geleneğin olabileceği akla gelebilir. Tülintepe'de 13 tabaka saptanmıştır. Bunlardan 5'i Son Kalkolitik'e, 8'i de İlk Kalkolitik'e aittir. Tabakalar arasında bağlantı kurulamamasının nedeni tabakalar arasında boşluğun olabileceğinin öngörülmesidir (Esin, Arsebük 1982: 124-125).

3.2.5. Değirmentepe

Doğu Anadolu’da bulunan Değirmentepe, Altınova’nın kuzeydoğusunda yer alır, İlemil köyüne uzaklığı yaklaşık 3 km’dir. Malatya’nın 24 km kuzeydoğusunda yer almaktadır (Duru 1979: 14; Özbek 2003: 369).

Değirmentepe’deki kazı çalışmaları Prof. Dr. Ufuk Esin başkanlığında yapılmıştır. Değirmentepe yerleşim yeri Kalkolitik Döneme tarihlendirilmiştir. Burada bebek ve çocuklara ait mezarlara rastlanmıştır. Bebek ve çocuklar ev tabanlarına çömlekler içinde gömülmüştür. Başka bir gömüt malzemesi olarak, tahıl depolamak için kullandıkları “petek” adı verilen silindire benzeyen kaplara da ölülerini gömmüşlerdir. Bebekler genelde peteklere gömülmüştür. Peteklere sadece insan ölülerini değil; köpek ya da köpeğe benzeyen evcil hayvanları da gömmüşlerdir. Genel olarak ölüler cenin (hocker) pozisyonunda gömülmüştür. Buradan anlaşıldığı üzere bebek ve çocukların ev tabanlarına, yetişkinlerinse yerleşme dışına gömüldükleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Bir çömlek mezar içerisinde bebek kalıntısı ve bir kolye bulunmuştur. Değirmentepe kazılarının baraj gölü yüzünden sular altında kalması sebebiyle çevrede daha fazla mezarlık aranmamıştır (Özbek 2003: 370; Esin 1982: 41-42).

Bebek ve çocuk kafataslarında ebeveynlerince yapılmış deformasyon izlerine rastlanılmıştır. Doğumdan hemen sonra kız çocuklarının kafalarının sıkıca bağlanıp kafanın uzun-ince olması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu işlemi dinsel, estetik ve güzellik algısı yaratmak için yaptıkları söylenebilir (Özbek 1986: 115).

3.3. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kalkolitik Dönem Yerleşim Yerleri

3.3.1. Çavi Tarlası

Çavi Tarlası Şanlıurfa’nın Siverek ilçesine bağlı Nusibin/Azıklı köyünün yaklaşık 500 metre ilerisinde, Hassek Höyük’ün 4,5 km uzağındadır. Fırat nehrine dökülen bir derenin doğu kenarında yer alır (Von Wickide 1984: 191).

Prehistorik dönemlerden Erken Kalkolitik’e tarihlenen Çavi Tarlası Kuzey Mezopotamya kültürüne aittir. Yerleşim içinde ve dışında toplamda 18 mezar ve bu mezarların kimi hediyeli kimisi hediyesiz olarak bulunmuştur. Saptanan 18 mezardan sadece 2 tanesi farklılık göstermektedir. Farklılık gösteren mezarlar 3 ve 9 numaralı

olanlardır. Sadece bu iki mezar yetişkinlere ait olmakla birlikte diğerleri çocuklara aittir. Çavi Tarlası yerleşiminde iskeletler genelde cenin (hocker) pozisyonunda sağ tarafına yatırılmış şekilde bulunmuştur. Ayrıca bunlardan farklı olarak bir mezarda bir erkek ve bir çocuk birlikte bulunmuştur. Ölü gömme uygulamasının yerleşim dışı olduğu düşünülmektedir. Mezar 3'te eşya bulunmamıştır. Mezar 9'da ölünün omzu üzerinde taş balta, obsidyen aletler ve keramikten yapılmış malzemeler bulunmuştur. Mezarların etrafını çanak çömlek ve küçük taş parçaları ile çevreledikleri gözlemlenmiştir (Von Wickide, Mısır 1985: 103-105).

3.3.2. Kurbanhöyük

Şanlıurfa'nın 60 km kuzeybatısında, Bozova'ya bağlı Cümcüme köyünün yaklaşık 2 km batısındadır ve Fırat Nehri'nin güney kıyısında yer almaktadır. Chicago Üniversitesi Doğa Bilimleri Enstitüsü'nden Leon Marfoe tarafından 1980-1984 yılları arasında kazısı yapılmıştır. Höyükte kazı çalışması yapılırken alanın geniş tutulmasındaki amaç; birkaç yerde ana toprağa ulaşılması ve höyüğün tam bir tabakalanma ortaya koymasıdır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde diğer yerleşim yerlerinin tarihlenmesinde de önemli bir rol oynamıştır (Marfoe 1983: 95-100).

Kurbanhöyük'te Kalkolitik Döneme ait olan VIII. tabakada Halaf Kültürüne ait bir iskelet iyi korunagelmıştır. Kırk yaşlarında bir kadına ait olduğu saptanan iskelet cenin (hocker) pozisyonunda ve başı güney yönündedir (Alpagut 1986: 150-151). Son Kalkolitikte ise (VI B) aynı çukur içerisinde 25-30 yaşlarında olan bir kadına ait ve 20-22 yaşlarında bir erkeğe ait iskelet açığa çıkarılmıştır. İskeletlerin yanında bulunan bir kap parçası, atılmış veya düşürülmüş olabileceğini düşündürmektedir (Alpagut 1986: 158-159).

3.3.3. Samsat Höyüğü

Samsat, Fırat Nehri kıyısında, Adıyaman'ın Samsat ilçesinin kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Bugün Atatürk baraj gölü suları altında kalmıştır (Özgüç 2009: 96) (Şekil 4-5).

Şekil 4. Samsat Hüyükün Doğudan Görünüşü (Özgüç 2009)

Şekil 5. Samsat Hüyükün Batıdan Görünüşü (Özgüç 2009)

Samsat'ta Geç Kalkolitik Döneme ait birçok tabakalanmanın olduğu saptanmıştır. Bu tabakalanmalardan XXV. kat mezarlığında yapı tabanı altına bırakılmış, çömlek içinde gömülü bir çocuk bulunmuştur. Çömleğe yerleştirilen çocuğun başı güneye dönük, cenin (hocker) pozisyonundadır (Şekil 6). Çocuk mezarının yanında bir bebeğe ait olan başka bir mezar daha bulunmuştur ve bebeğin korunma durumu kötü haldedir (Özgüç 2009: 96) (Şekil 7).

Şekil 6. XXV. Kattan Çıkarılan Çömlek Mezar (Özgüç 2009)

Şekil 7. XXV. Kat Bebek Çömlek Mezar (Özgüç 2009)

XXVI. yapı katının altında rastlanan mezarlardan bebek ve çocuklara ait 12 tane gömüt açığa çıkarılmıştır. Bu mezarlardan üç tanesi basit toprak, bir tanesi küp, sekiz tanesi de çömlek mezar tipindedir (Özgüç 2009: 99). Mezarlarda ölü eşyası olarak hammaddesi kireç ve mika olan vazocuklar bulunmuştur (Şekil 8). Bu katmanda çömlek içerisinde 3-4 yaşlarında bir çocuğa ait iskelet bulunmuş ve korunma durumunun iyi olduğu saptanmıştır. Mezar içerisinde kol bileğine ait olan kırmızı obsidyenden yapılmış, taş ve kireçtaşı boncuklu bilezik kalıntıları bulunmuştur. Mezarlarda 10 ve 11 no'lu mezarlar dışında ölü eşyasına rastlanmamıştır (Şekil 9). 11 no'lu mezar çömlek mezarların içerisinde en büyük olanıdır (Özgüç 2009: 99) (Şekil 10).

Şekil 8. XXVI. Kat Vazocukları (Özgüç 2009)

Şekil 9. XXVI. Kat 10-11 no' lu Mezarlardan Çıkan Kolye ve Bilezikler (Özgüç 2009)

Şekil 10. XXVI. Kat 11 no'lu Mezar Çömleği (Özgüç 2009)

XXVII. yapı katlarının tabanı altında 11 çocuk mezarı açığa çıkarılmıştır. Bu mezarların beşi çömlek mezar, beşi küp mezar, biri de basit toprak mezardır. Açığa çıkarılan bu mezarlarda ölü eşyasına rastlanmamıştır. Sadece üç mezarda çocukların kolyeleri ile birlikte gömüldüğü görülmüştür (Özgüç 2009: 101).

XXVIII. katta 8 tane mezar incelenmiş ve bunların 7 tanesi çocuklara, 1 tanesinin yetişkine ait olduğu saptanmıştır. Bu kat buluntu anlamında katlar arasında en zayıf olanıdır. Ölüler genelde cenin (hocker) pozisyonundadır, yatış yönlerinde herhangi birlik yoktur. Bunun yanı sıra kolları da farklı pozisyonlarda yerleştirilmiştir. 2 no'lu cesedin kolları dizlerine paraleldir, yetişkin bireyin elleri ise yüz hizasındadır. 8 no'lu çocuk cesedinin elleri başının altında kavuşturulmuş şekilde bulunmuştur. Bu mezarlardan sadece bir tanesinde ölü eşyasına rastlanmıştır, mezara vazo ve tabak bırakılmıştır (Özgüç 2009: 104).

3.4. Marmara Bölgesi Kalkolitik Dönem Yerleşim Yerleri

3.4.1. Ilıpınar Höyüğü

Bursa'nın kuzeydoğusunda, Orhangazi ilçesinin sınırlarında ve 1,5 km güneyinde, Gedelek köyünün 4 km kuzeydoğusunda, İznik gölünün 2 km batısında alüvyonlu bir düzlükte yer alır (Kayan 1996: 43).

Ilıpınar Höyüğü 5 metre yüksekliğindedir. Neolitik Dönemden Bizans Dönemi'ne kadar bir tabakalanma göstermektedir. 1987-1989 yılları arasında 20'den fazla mezarın Geç Kalkolitik Döneme ait olduğu saptanmıştır. Bu mezarlarda ölüler sağ ve sol yanına dönük, kollar ve bacaklardan bükülü (hocker) halde yatırılmıştır. Bazı mezarlardan tunçtan bıçak, çanak çömlekten kaplar ölü hediyesi olarak bulunmuştur (Roodenberg 1990: 100).

IV. katmanın yerleşim dışı (extramural) bir mezarlık alanı olduğu görülmüştür. Bu katman sadece mezarlık alanı olarak kullanılmıştır. Bir mezarda yüz yüze bakan iki ceset gömülmüştür ve mezar eşyası olarak bırakılan kaplar iskeletin baş ve ayak kısımlarında bulunmuştur. Ayrıca bakır bıçak, tunç balta ve siyah renkli kap da bulunmuştur. Diğer mezarlara da tunç baltalar, bıçaklar, bız ve çeşitli kapların bırakıldığı görülmüştür. Çıkan kapların içerisinde omurgalı kaseler, bir veya iki kulplu çanak çömlekler, testiler yer alır (Roodenberg 1995: 54).

3.4.2. Barçinhöyük

Bursa'nın Yenişehir Ovasında bulunan, Yenişehir ilçesine bağlı Barçın köyüne 4 kilometre uzaklıkta ve İznik Gölü'nün güneyinde yer almaktadır (Gerritsen 2010: 411).

Geç Kalkolitik Dönem'e ait 3 mezar bulunmuştur. İki bebek iskeleti kavanoz (çömlek) içinde yer alır, inhumasyon gömülen yetişkin bir erkeğe ait olan mezar üçüncü örneği oluşturur. L 11 açmasında bebelere ait olan iskeletlerin bulunduğu kavanozun ağzı çanak çömlek ile kapatılmıştır. Toprak eleme işlemleri ardından 50 kemikten yapılmış boncuklar saptanmıştır. Bu bilgi bebeğin kolye takabileceğini akla getirmektedir. Bulunan bebek iskeletinin korunma durumu kötüdür (Gerritsen vd., 2010: 201).

3.4.3 Aktopraklık Höyük

Bursa'nın Nilüfer ilçesi Akçalar beldesi sınırları içerisindedir ve il merkezine uzaklığı 25 kilometredir. Bu höyükte prehistorik yerleşimin M.Ö. 6600-6500 tarihlerinde olduğu saptanmıştır (Karul 2016: 433).

Aktopraklık Kalkolitik Dönem yerleşmesinde birçok mezar bulunmuştur. Neolitik Döneme göre Kalkolitik Dönem mezarları yerleşme dışına yapılmıştır. Bu döneme ait iskeletlerin çoğunluğunun yetişkinlere ait olduğu ve çocuk iskeletlerine nadir rastlanması, çocuk ölümlerinin olmadığı veya farklı bir yere gömülüyor olduğunu düşündürmüştür (Alpaslan Roodenberg 2012: 49).

Aktopraklık'ta ölümler basit toprak mezarlara cenin (hocker) pozisyonunda gömülmüştür (Şekil 11). Ölümlerin bu pozisyonda kalmasını sağlamak amacıyla ölümleri bağladıkları düşünülmektedir. Gömme işlemi yapılırken, pişmiş topraktan kaplar ve diğer eşyalar ölünün ayak ve baş kısmına bırakılmıştır (Şekil 12). Ayrıca Aktopraklık'ta elleri arkadan bağlanmış ve dizleri üzerine çökmüş durumda olan bir grup insan, bir katliam veya saldırının olduğunu akla getirmektedir. Bu iskeletlerden biri çocuğa aittir ve hemen yanında bir yetişkine ait olduğu düşünülen iskeletin de olması çocuk ve yetişkin bireyin bir arada gömüldüğünü düşündürmektedir (Alpaslan Roodenberg 2012: 50). Mezarlarda rastlanan kalkerden yapılmış boncuk kolyeler

dikkat çekmekte ve ölümlerin kolyeleri ile birlikte gömüldüğüne işaret etmektedir (Alpaslan Roodenberg 2012: 48) (Şekil 13).

Şekil 11. Aktopraklık'ta Cenin (Hocker) Pozisyonunda Olan Mezarlar (Alpaslan Roodenberg 2012: 50)

Şekil 12. Aktopraklık'ta Mezar Hediyesi Olarak Konan Pişmiş Topraktan Kaplar (Alpaslan Roodenberg 2012: 47)

Şekil 13. Aktopraklık' ta Kalkerden Yapılmış Boncuk Kolye (Alpaslan Roodenberg 2012: 49)

3.5. Ege Bölgesi Kalkolitik Dönem Yerleşim Yerleri

3.5.1. Beycesultan Höyüğü

Ege Bölgesi'nin İç-Batı Anadolu Bölümü'nde yer alan Yukarı Menderes Havzası, Gördes-Uşak Yöresi'nin güney bölümünde yer almaktadır. 6 sezon boyunca devam eden arkeolojik kazı çalışmaları batı ve doğu olmak üzere iki ayrı yerde yapılmıştır. Günümüzde Denizli civarındadır ve Denizli'nin güneybatısında olan Çivril ilçesine uzaklığı 4 kilometredir. Beycesultan Menderes suladığı dağlarla ve verimli ovalarla çevrilidir. Höyüğün yüksekliği 25 metredir ve bu bölgedeki yerleşim yerlerinin en büyüğü olup 35 hektarlık alanı kapsamaktadır (Şekil 14). Höyükteki ilk kazı çalışmaları 1954-1959 yılları arasında İngiliz Arkeoloji Enstitüsü adına Seton Lloyd ve James Mellaart tarafından yapılmıştır. 2007 yılından itibaren ise Ege Üniversitesi'nden Eşref Abay başkanlığında kazı çalışmaları başlamıştır (Abay, Dedeoğlu 2012: 303). Beycesultan adını üzerinde türbesi bulunan Anadolu Alperen'i Beyce Sultan'dan almıştır (Erdem 1998: 54).

Şekil 14. Beycesultan Höyüğü'nün Görünümü (Abay, Dedeoğlu 2009: 65)

Yerleşim yerinde mezarlar nadir bulunmuştur. Bulunan iki mezardan XXIX. tabakadaki basit toprak mezardır, diğerinde büyük bir çömlek içerisinde dört çocuğa ait iskeletler bulunmuştur. Yetişkinler için yerleşim dışında mezarlık alanı oluşturulduğu düşünülmektedir. Mezar eşyasına rastlanmamıştır (Mellaart vd., 1958: 38).

3.5.2. Yeşilova Höyüğü

Yeşilova Höyüğü İzmir'in Bornova ilçesi sınırları içerisinde, Manda Çayının güneyinde, Karacaoğlan Mahallesi'nde yer almaktadır (Derin 2008: 217; Derin 2006: 71).

Yeşilova Höyüğü etrafında beş tane daha höyüğün var olması, burada prehistorik dönemde yerleşimin yoğun olarak yapıldığını göstermektedir (Derin 2008: 218).

Höyükte yerleşim üç kültür katından oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla;

I. Kat: Geç Roma – Erken Bizans Dönemi

II. Kat: (1-2) tabakaları Kalkolitik Dönemi

III. Kat: Neolitik Dönem şeklinde tabakalanma göstermiştir (Derin 2006: 40).

Kalkolitik Döneme tarihlendirilen II. katta iki evreli yerleşimin olduğu tespit edilmiştir.

Yeşilova Höyüğünde yerleşim çok uzun süreli olmamasının nedeni; Manda Deresi'nin neden olduğu sellerdir (Derin 2008: 54). Kalkolitik Dönemin ardından yerleşim alanının tümüyle terk edildikten sonra Yeşilova Höyüğünün bir bölümü Erken Tunç Çağı Mezarlığı olarak kullanılmıştır (Derin 2010: 477).

3.5.3. Bakla Tepe

İzmir'in Menderes ilçesine bağlı Bulgurca köyünün kuzeyinde yer alan, prehistorik yerleşimlerden biridir. İzmir'in içme suyunu karşılamak amacıyla yapılması planlanan bir barajın kurtarma kazısı projesiyle kazı çalışması yapılmıştır (Şekil 15). Başkanlığını Hayat Erkanal'ın yaptığı Bakla Tepe kazısı 1994'te başlamıştır. Bakla Tepe ismi, tarım ürünleri arasında çoğunlukla bakla tarımı yapıldığı için yöre halkı tarafından verilmiştir. Çalışmalar neticesinde Kalkolitik Dönemden Roma Dönemi'ne kadar bir tabakalanmanın olduğu saptanmış ve bu farklı dönemlerin malzemeleri bir arada bulunmuştur (Erkanal, Özkan 1997: 262).

Şekil 15. Bakla Tepe'nin Görünümü (Tuğcu 2018: 227)

Geç Kalkolitik Döneme tarihlenen Bakla Tepe hakkında verilerin kısıtlı olması ölü gömme gelenekleri hakkında yeterli bilgi sunmamaktadır. Yerleşim içi (intramural) mezarların olmaması, yerleşim dışı (extramural) mezarların olabileceğini akla getirmektedir, yerleşim içlerinde yetişkinlere ait mezarlar bulunmamıştır. Ev tabanlarına yapılan gömülerde bebek veya cenin mezarlarında mezar eşyalarına rastlanmamıştır. Bu yerleşim yerinde çok sayıda bebek ölümünün olmasının nedeni Akdeniz anemisi hastalığına bağlanmıştır (Erkanal, Şahoğlu 2012: 93).

3.6. Akdeniz Bölgesi Kalkolitik Dönem Yerleşim Yerleri

3.6.1. Hacılar Höyüğü

Hacılar Höyük, Burdur'un 2 km güneydoğusunda yer alan Hacılar köyü sınırlarında bulunmaktadır. M.Ö. 5600–5400 Geç Neolitik ve M.Ö. 5400–4750 Erken Kalkolitik Döneme tarihlendirilen höyük Batı Anadolu'nun en eski yerleşim yeri olma özelliğine sahiptir (Mellaart 1970: 92) (Şekil 16).

Şekil 16. Hacılar Höyük Yerleşim Yeri (Mellaart 1959: 57)

Höyüğün kazı çalışması James Mellaart tarafından 1957-60 yılları arasında yapılmıştır. I. ve V. tabakalar İlk Kalkolitik Döneme tarihlendirilmiştir (Mellaart 1970: 92).

Kalkolitik Dönem Hacılar V katmanına ait mezar bulunmamıştır. Hacılar yerleşmesinde önceki dönem prehistorik yerleşim mezarlarından çıkan insan kalıntısı ve hediye buluntularına göre önceki tüm dönemler için kısa süreli yerleşimlerin olduğunu göstermiştir (Mellaart 1970: 23). Tüm dönemler için geçerli olan bu az sayıdaki buluntular ışığında Hacılar ölü gömme geleneğinin yerleşim dışı olduğu saptanmıştır. Önceki dönem mezar buluntularında ise iskeletlerin cenin (hocker) pozisyonunda olduğu ve yatış yönlerinde belli bir düzenin olmadığı görülmüştür. Mezar hediyesi Hacılar katmanlarının hepsini kapsamamaktadır (Mellaart 1970: 88-91).

3.6.2. Gözlükule Höyüğü

Mersin'in 30 km doğusunda bulunan Tarsus'un ilk yerleşim yeri olarak bilinen ve şehrin merkezinde bulunan arkeolojik bir alandır. İlk çalışmalara 1935-39 ve 1947-49 yıllarında Hetty Goldman başkanlığında Bryn Mawr College projesi olarak başlamıştır (Özyar vd., 2015: 551; Özyar vd., 2009: 47).

Kalkolitik Dönem tabakalarında 9 no'lu açmada 7 tane basit toprak mezar saptanmıştır. 5 tane küp mezar ise "L" biçimi olan 8 no'lu açmada bulunmuştur. Küplerin içine eşya olarak Son Kalkolitik Dönem çanak çömleğine benzer tek renkli çömlekler bırakılmıştır (Özgüç 1948: 27).

3.6.3. Kuruçay Höyüğü

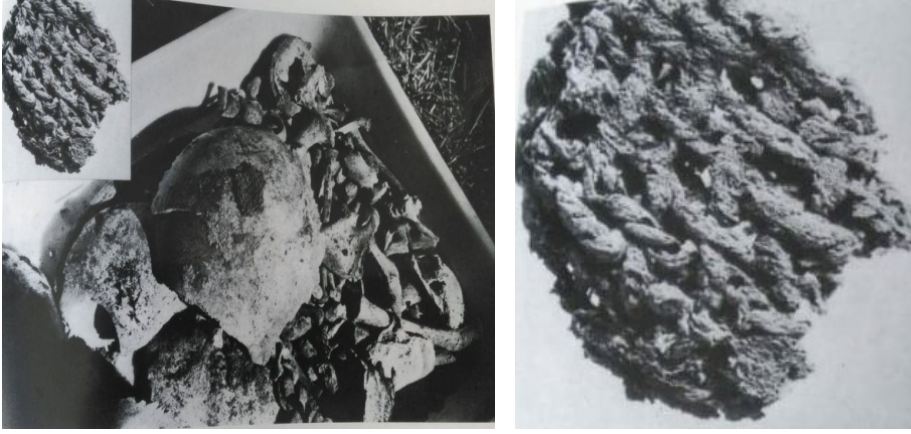
Burdur'un batısında yer alan Kuruçay köyünün sınırları içerisinde bulunmaktadır. Bu köy adını içinden geçen, yağış ve sel sularının aktığı bir dere den almıştır. Yeşilova ve Tefenni yolunun 15. kilometresinde yer almaktadır. İlk araştırma çalışmaları 1978-1988 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Eski Önyasya Dilleri ve Kültürleri Bölümü Prof. Dr. Refik Duru ve Prof. Dr. Gülsüm Umurtak'ın başkanlığında yapılmıştır (Duru 1980: 47; Duru 1994: 1).

Kazılarda Erken Kalkolitik Döneme tarihlenen mezarlar bulunmuştur. Bu mezarlar yerleşimin XXI. katın güneybatısında bulunmuştur. XXI. katta dört gömüt ele geçmiştir. Cenin (hocker) pozisyonunda ve yetişkine ait olduğu düşünülen iki gömüt bulunmuştur. Diğer ikisi ise çocuğa aittir. Bu iskeletlerin yatış yönü hakkında kesin bilgi olmadığı anlaşılmaktadır. Çocuk mezarında aşık kemiklerine, yetişkin mezarında çömleklere rastlanılmıştır (Duru 1994: 18).

Kuruçay'ın ilk Kalkolitik tabakasına üç mezar ortaya çıkarılmıştır. İkisinin yetişkine, birinin ise 5-6 yaşlarında bir çocuğa ait olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Bulunan mezarlar basit toprak mezar türündedir. Cesetlerin yatış pozisyonları birbirlerinden farklılıklar göstermektedir. Bunlardan ikisi hocker pozisyonunda, diğeri ise normal sırt üstü gömü şeklindedir. Birinin göğsünün üzerinde yassı bir taş levha, diğesinde ise birkaç tane iri taş bulunmuştur (Duru 1996: 24).

Son Kalkolitik Döneme ait olduğu belirlenen çoğu evin tabanlarında 50 çömlek mezara ve 4 basit gömüye rastlanılmıştır. Çömlek mezarların çocuklara,

diğerlerinin ise yetişkinlere ait olduğu tespit edilmiştir. Kemiklere yapışık halde bulunan bez kumaş parçaları ölülerin kumaşla sarılı olarak gömüldüklerini düşündürmektedir (Şekil 17). Yanlarında ise herhangi bir mezar eşyası bulunmamıştır (Duru 1996: 24).

Şekil 17. Kuruçay'da Çömlek Mezarın içinde Cesedin Sarıldığı Bezden Bir Parça (Duru 1996)

3.6.4. Tell El Cüdeyde

Antakya'nın Amik Ovası'nda bulunmaktadır. Tell El Cüdeyde'de 1935 yılında Chicago Üniversitesi Doğu Bilimleri Enstitüsü Robert John Braidwood tarafından kazı çalışması başlamıştır. Yapılan çalışmalar daha çok kurtarma kazısı niteliğinde olmuştur. Çocuklara ait az sayıda basit toprak mezar bulunmuştur. Bu durum mezarların yerleşim dışında olduğunu düşündürmektedir (Braidwood, Braidwood 1960: 5).

3.6.5. Yumuktepe / Yümüktepe Höyüğü

Mersin'in merkezinde yer alan höyük "Mersin'in Atası" olarak bilinmektedir. Yapılan ilk araştırmalar 1936-1938 yılları arasında Ankara'da Arkeoloji Enstitüsü kurucularından İngiliz Arkeolog John Garstang tarafından başlatılmıştır. Arkeoloji literatüründe Yümüktepe olarak adlandırılrsa da birçok kaynakta "Soğuksu Tepe" ve "Mersin Höyük" olarak geçmektedir (Sevin, Caneva 1995: 27).

Yümüktepe'de havanın nemli olmasından kaynaklı olarak kemiklerde renk değişimi olduğu görülmüştür. Burada çocuklar yerleşim içine gömülürken yetişkinler yerleşim dışına gömülmüştür. Seviye XVII ve XVIII' de bir bebeğe ait olan iskeletin

hocker pozisyonunda olduğu ve başı doğuya gelecek şekilde yerleştirildiği gözlemlenmiştir. Diğer kemikler ise batıdan güneydoğuya doğru yerleştirilmiştir. Mezar eşyası olarak herhangi bir bulguya rastlanmamıştır (Garstang 1953: 110).

Yumuktepe'de, Kalkolitik Döneme tarihlenirilen XIX-XX. yapı katında üç kremasyon mezar bulunduğu ifade edilmiştir. İlk mezar bir çocuğa aittir. Kemiklerin üzerinde ve mezar çevresinde yanma izleri görölmüştür. Yine aynı tabakadaki bir başka kremasyon mezar, yetişkinlere ait bir toplu mezardır. Buradan anlaşılıyor ki; nedeni tam olarak bilinmemekle birlikte, düşmanın varlığını gösteren ve insan vücudunun kitlesel gömüldüğünü gösteren kanıtlar mevcuttur. Ayrıca mezarda bazı kemik kalıntıları ile birlikte ezilmiş ve yanmaktan dolayı kararmış seramikler bulunmuştur (Garstang 1953: 111).

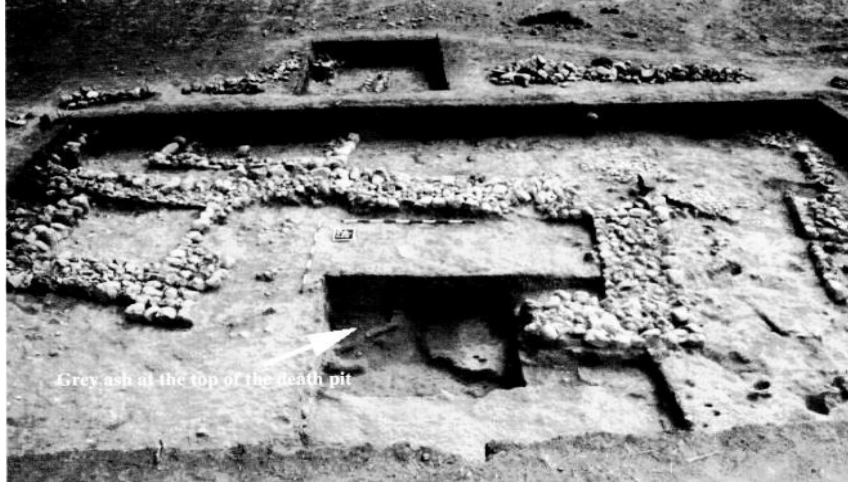
3.6.6. Domuztepe Höyüğü

Kahramanmaraş'ın Ceyhan Nehri kollarından biri olan Mizmilli Deresi kıyısında bulunmaktadır. Pazarcık ve Türkoğlu ilçelerinin sınırları içerisinde yer alır. Höyükte çok fazla yaban domuzu yuvaları bulunduğu için yöre halkı tarafından "Domuztepe" ismi verilmiştir. 1993 yılında arkeoloji dünyasına tanıtılmıştır. 2013 yılından itibaren Hacettepe Üniversitesine bağlı ekip tarafından kazısı yapılmaktadır (Kansa, Campbell 2002: 2; Tekin 2014: 59).

Domuztepe'de "Kırmızı Teras" olarak adlandırılan ve özel nitelikli olarak değerlendirilen alana bitişik konumda 3 metre çapında, 1,5 metre derinliğinde bir çukur bulunmuştur ve "Ölüm ukuru (Death Pit)" olarak adlandırılmıştır (Gauld vd., 2012: 12)

Çukurda eklemlerinden kopmuş insan ve hayvan kemikleri bulunmuştur. Uzun kemikler dışında yaklaşık 40 insan kafatası açığa çıkarılmıştır. Ölüm ukurundaki insan kemikleri dağınık ve iskelet bütünlüğü açısından eksiktir. Kemiklerin ağırlıklı olarak kafatasları ve uzun kemiklerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Ölüm ukuruna sadece ataların değil, birçok insanın gömüldüğü ve en az iki jenerasyonun olduğu anlaşılmaktadır. Kemiklerin üzerinde gri ve siyah renkli bir kül tabakası bulunmaktadır. Ancak burada yakma işleminin olmadığı muhtemelen başka bir yerden getirildiği anlaşılmaktadır. Kafatasları bilinçli bir şekilde ayrılmıştır ve bazı kemiklerin üzerindeki çizik izleri etlerin sıyrıldığını göstermektedir. Birçok

kafatasında kafatasının özenli bir şekilde kesilmiş olması, muhtemelen beyni almak için olduğunu düşündürmektedir (Kansa, Campbell 2002: 8).

Şekil 18. Ölüm Çukuru (Death Pit) (Carter vd., 2003: 123)

Şekil 19. Ölüm Çukuru (Death Pit) (Carter vd., 2003: 120)

3.7. Karadeniz Bölgesi Kalkolitik Dönem Yerleşim Yerleri

Karadeniz Bölgesi'nde Prehistorik yerleşim yerlerinden İkiztepe ve Dündartepe'de Kalkolitik Dönem mezarlık alanı bulunamadığı için gömü yeri (intramural-extramural), gömü biçimi (inhumasyon-kremasyon) gibi alanlarda ve mezarlara bırakılan ölü hediyeleri hakkında çalışma yapılamamıştır.

TARTIŞMA ve SONUÇ

“Anadolu Kalkolitik Dönemi’nde Ölü Gömme Uygulamaları” tez çalışmasında, arkeolojik ve antropolojik çalışmaların geçmişten günümüze literatürümüze kazandırmış olduğu bilimsel veriler taranarak Kalkolitik Dönem araştırılmaya çalışılmıştır.

Ölü gömme uygulaması eski insan toplumlarının yaşam serüveninde neler yaptığının inşa edilmesinde etkilidir. Yaklaşık olarak MÖ 5500-3000 yılına tarihlenen Kalkolitik’e ait nekropollerin, mezarların ve iskeletlerin incelenmesi, o dönemde yaşayan insanların kültürel değerlerini, sosyal ilişkilerini, dini uygulamalarını ve ritüellerini anlamamız için çok önemlidir. Öleceğini bilerek yaşayan tek canlı insandır ve bir gün varlığının tamamen yok olacağı düşüncesi insanoğlu için ciddi bir travmadır. Dinlerin ortaya çıkmasında, ölülerin özenle gömülmesinde, mezarlarına diğer dünyada kullanacakları eşyaların bırakılmasında bu travmanın yansıması görülebilmektedir. Bu etki, düşünsel hayatın fiziksel yansıması olarak mezar mimarileri ve yapılarında da kendini göstermektedir.

Paleolitik Dönemde başlayan ölülerin gömülmesi adeti, bu döneme ait fosillerin daha çok bulunabilmesini sağlamıştır. Ancak Paleolitik boyunca insan nüfusunda ciddi bir artış görülmez. Neolitik ile birlikte, besin kaynaklarının depolanması ve kaynakların azaldığı zor dönemlerde depolardaki ürünün tüketilmesi, nüfusta bir artış eğilimine sebep olmuştur. İlk köylerle birlikte hane içine gömülmüş çok sayıda bireye ait mezarlar da görülmeye başlar. Natufiyen ve Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemlerde başlayan Ölü/Kafatası kültü belki de ölüme bir kafa tutuş ya da ölüm gerçeğine uyum olarak algılanabilir. Sulu tarımın başlaması ile tarım çok daha geniş ölçekte yapılmaya başlar ve insan nüfusu hızla artar. İlk kentler, devlet, yazı ve uygarlık Kalkolitik Dönemin sonunda ortaya çıkar ve dünyanın farklı bölgelerinde birbirinden bağımsız olarak benzer süreçler izlenir. Bu dönemde çömlekçi çarkının ve seramik fırınlarının geliştirilmesi ile madenlerin işlenmesi alet ve eşyaların çeşitlenmesinin yolunu açmıştır. Çeşitlenen eşya ve artı ürün alımı yerelden bölgeleşen ticaret yapılmasını ve ekonominin güçlenmesini sağlamıştır. Yerleşim yerinin fiziksel çevre özellikleri ve işlenen hammaddelere göre mezarlara o malzemenin yapılmış eşyalar konmuştur. Kimi zaman mezarda yön birliği ve cinsiyete göre eşya

birakılması toplumsal yapı hakkında ipuçları sağlar. Örneğin pek çok yerleşimde kadın mezarlarına yüzük, bilezik, gerdanlık, boncuk, kolye, iğne, süs eşyası, erkeklere ise mızrak ucu, ok, kama, silah gibi hediyeler bırakmışlardır. Bu hediyelerin çeşitliliği ve miktarı bireyin statüsüne göre de şekil almıştır. Bu toplumsal fark sadece mezar mimarilerinde değil, mezar hediyelerinde de kendini göstermiştir. Ekonomik anlamda yoksul bireylerin mezarlarında birkaç çanak çömlek ve kaplara rastlanırken, zengin bireylerin mezarlarında değerli madenlerden yapılmış süs ve takılara rastlanmıştır. O dönemde hiyerarşik toplum düzeninin temelleri atılmaya başlamıştır.

Toplumsal yapıya ilişkin ilk ipuçları erişkinlerin yerleşim dışındaki mezarlıklara, bebek ve çocukların yerleşim/hane içine gömülmesiyle kendini gösterir. Eski insanların, bebek ve çocukların savunmasız ve güçsüz olduğunu düşündükleri için yerleşim içi mezarlara gömdükleri düşüncesi oldukça yaygındır. Sosyal tabakalaşma ve hiyerarşinin birbirinden bağımsız hareket sağlaması inhumasyon ve kremasyonun bir arada görülmesini sağlamıştır. Mezar tipleri sosyal statüyü belirlemek ve araştırılan toplumun yeniden canlandırılmasını sağlamak için önem taşımaktadır. Bu doğrultuda hareket edecek olursak mezar tipleri ve düzenleri kültür hakkında bilgi vermektedir. Kalkolitik Dönem Anadolu coğrafyasında kayda geçirilen buluntuların arasında basit toprak mezar tipi yaygın olarak kullanılmıştır. Basit toprak mezarların hemen hemen tüm bölgelerde görülüyor olmasının nedeni yapımının kolay olmasından kaynaklanıyor olabilir. Bu mezar tipi bilinen en eski mezar tipidir ve kökeni Orta/Üst Paleolitik'e kadar dayanır. Mezarlara bırakılan hediyelerin mezarların mimarisine özgü bir gelenek sergilemediği açıktır. Genel olarak, ölen bireyin yaşarken kullandığı eşyaları, ölümden sonraki yaşamında da kullanabileceği düşünülmüş ve kaplar, süs eşyaları, silahlar, farklı nitelikte araç gereçler ve yiyecekler mezarlarına bırakılmıştır. Bu buluntular, özellikle kazılarda nadiren bulunan madeni eşyalar başta olmak üzere, hem toplumun kültürel ve teknolojik özelliklerini hem de diğer topluluklarla kültürel etkileşimini ortaya çıkarır.

Tablo 1: Anadolu'da Kalkolitik Dönem Mezarları

Yerleşim Yeri	Gömü Biçimi	Gömü Yeri	Gömme Tipleri	Mezar Tipleri	Mezar Hediyeleri
Alışar Höyük	İnhumasyon	İntramural	Hocker, Tekli, Çoklu	Basit Toprak Mezar Küp Mezar	Çanak ve Çömlek Süslü Mühür Taş ve Kemikler, Hayvan ve İnsan Figürleri
Alacahöyük	İnhumasyon	İntramural	Hocker Tekli Çoklu	Basit Toprak Mezar	Bakırdan Bilezikler Çanak ve Kaplar
Can Hasan Höyüğü	İnhumasyon	İntramural	Tekli	Basit Toprak Mezar Çukur Mezar	Çanak ve Çömlek
Güvercinkayası	İnhumasyon	İntramural	Hocker	Küp Mezar Çömlek Mezar	Boncuk ve Kolye
Çamlıbel Tarlası	İnhumasyon	İntramural	Hocker	Çömlek Mezar	—
Tepecik/Çiftlik Höyüğü	İnhumasyon	İntramural	Hocker	Çömlek Mezar	Obsidyen Aletler, Boynuz, Taş Balta, Bezemeli Çanaklar
Köşkhöyük	İnhumasyon	İntramural	Tekli	Basit Toprak Mezar	—
Tilkitepe	İnhumasyon Kremasyon	İntramural	Hocker Tekli Çoklu	Basit Toprak Mezar	—
Norşuntepe	İnhumasyon	İntramural	Hocker	Basit Toprak Mezar Çömlek ve Küp Mezarlar	Kireçtaşından Yapılmış Boncuklar
Korucutepe	İnhumasyon	Ekstramural	Hocker	Küp Mezar	Kemer, Ayak ve Kol Bilezikleri, Gerdanlık, Kemik Boncuk, Topuzbaşı, Gümüşten Diadem(Taç), Bileklik ve Hançer
Tülintepe	İnhumasyon	İntramural	Hocker	Basit Toprak Mezar	—
Değirmentepe	İnhumasyon	İntramural Ekstramural	Hocker	Çömlek, Petek adı verilen Silindire Benzeyen Kaplara	Kolye
Çavi Tarlası	İnhumasyon	İntramural Ekstramural	Hocker Tekli	Basit Toprak Mezar	Taş Balta, Obsidyen Aletler, Keramikten Yapılmış Malzemeler
Kurbanhöyük	İnhumasyon	Ekstramural	Hocker Tekli Çoklu	Basit Toprak Mezar	Bir Kap Parçası
Samsat Höyüğü	İnhumasyon	İntramural	Hocker	Basit Toprak Mezar Çömlek Mezar Küp Mezar	Taş ve Kireçtaşından Yapılmış Bilezik Kalıntıları ve Kolye, Küçük Vazo ve Tabak
Ilıpınar Höyüğü	İnhumasyon	Ekstramural	Hocker	Basit Toprak Mezar	Tunçtan Bıçak, Çanak Çömlekten Kaplara, Testi, Omurgalı Kase, Bız ve Çeşitli Kaplar
Barçınhöyük	İnhumasyon	İntramural	Tekli	Kavanoz İçti	Boncuklar
Aktopraklık Höyük	İnhumasyon	İntramural Ekstramural	Hocker	Basit Toprak Mezar	Pişmiş Toprak Kaplar ve Çeşitli Eşyalar Boncuk Kolyeler
Beycesultan Höyüğü	İnhumasyon	İntramural Ekstramural	Hocker	Basit Toprak Mezar	—
Bakla Tepe	İnhumasyon	İntramural Ekstramural	Dorsal	Basit Toprak Mezar Küp Mezar	—
Hacılar Höyüğü	İnhumasyon	Ekstramural	Hocker	Basit Toprak Mezar	—
Gözlükule Höyüğü	İnhumasyon	İntramural	Çoklu	Basit Toprak Mezar Küp Mezar	Tek Renkli Çömlekler
Kuruçay Höyüğü	İnhumasyon	İntramural	Hocker Dorsal	Basit Toprak Mezar Çömlek Mezar	—
Tell El Cüdeyde	İnhumasyon	Ekstramural	Hocker Tekli	Basit Toprak Mezar	—
Yumuktepe / Yümüktepe Höyüğü	İnhumasyon Kremasyon	İntramural Ekstramural	Hocker	Basit Toprak Mezar	—
Domuztepe Höyüğü				Death Pit (Ölüm Çukuru) denilen Çukur Mezar	

Neolitik Dönem’de en yaygın kullanılan mezar tipi basit toprak mezarlar şeklinde görülen inhumasyonlardır. Bunun tek istisnasını Marmaray Projesi kapsamında İstanbul/Yenikapı’da bulunan kremasyon örnekleri oluşturur (Özdoğan 2010: 42). Yenikapı kremasyonları ölüleri yakma geleneğinin bilinenden çok daha eski dönemlerde başladığını göstermesi açısından önemlidir. Kalkolitik Dönem’de tüm bölgelerde gözlenen asıl gömü biçimi inhumasyondur. Ancak Tilkitepe ve Yümüktepe höyüklerinde inhumasyon ve kremasyon gömüler bir arada bulunmuştur. İstanbul, Van ve Mersin birbirlerinden coğrafik olarak oldukça uzak alanlardır ve Neolitik’ten Kalkolitik’e doğru nasıl bir kültürel değişimin yaşandığı çok açık değildir. Bu üç yerleşimde kremasyon uygulamasının birbirlerinden bağımsız olarak ortaya çıktığını düşünmek şimdilik mantıklı gibi görünmekle birlikte, gerçek durum bundan çok daha farklı olabilir. Ancak arada eğer bir kültürel bağlantı varsa, bunun açığa çıkarılabilmesi için çok daha fazla Kalkolitik Dönem yerleşiminin incelenmesi gerekmektedir. Neolitik Dönem’e ait yerleşim içi gömüler toplumun her kesimine (bebekler, çocuklar, erişkinler) ait olabilmektedir. Şimdiye kadar bu döneme ait bir nekropol alanı bulunmuş değildir ama bir Neolitik köyde yaşayan tüm insanların da yerleşim içine gömülmedikleri kesindir. Eğer aksi olsaydı Neolitik yerleşimlerden yüzlerce değil belki de binlerce mezar açığa çıkarılması gerekirdi. Dolayısıyla neden sadece bazı bireylerin yerleşim içine gömüldüğü, neden diğer bireylere ait mezarların bulunmadığı tartışılmalıdır. Neolitik nekropollerin varlığı şimdiye kadar kanıtlanamamıştır. Bu, olmadıkları anlamına gelmez ama höyüklerin çevresindeki mezarlık alanları araştırılmadığı sürece Neolitik Dönem’deki ölü gömme gelenekleri konusunda mutlaka bir şüphe kalacaktır. Kalkolitik Dönem’den itibaren yerleşim içi ve yerleşim dışı gömütler birlikte görülmeye başlar. Yerleşim içi gömütler genellikle bebek ve çocuklardan oluşurken, yerleşim dışı mezarlara yetişkinler defnedilmiştir. Bu iki gömü türünün bir arada görüldüğü yerleşim yerleri Değirmentepe, Çavi Tarlası, Aktopraklık, Beycesultan, Baklatepe ve Yümüktepe’dir.

Mezar eşyaları, özellikle de kazılarda bulunması çok güç olan madeni eşyalar başta olmak üzere, hem topluluğun hammadde kaynaklarını kullanımı, hem geliştirdikleri teknoloji hem de diğer topluluklarla kültürel bağlarını ortaya çıkarır. Neolitik ve Kalkolitik Dönem mezarlarında cinsiyete dayalı mezar eşyalarına rastlanmaktadır. Kalkolitik Dönemde madenin işlenmeye başlamasıyla çeşitlenme

daha da fazlalaşmıştır. Kalkolitik Dönemde madeni süs eşyaları ve silahların yanı sıra, Neolitik Dönemde de kullanılan kemik, taş gibi malzemelerden yapılmış ölü eşyaları da bulunmuştur. İç Anadolu’da mezarlardan çıkan eşyalar çanak-çömlekler, süslü mühürler, taş ve kemikler eşyalar, insan ve hayvan figürleri, bakır bilezikler, kaplar, boncuklar, kolyeler, obsidyen aletler, boynuz, taş balta ve bezemeli çanaklardır. Doğu Anadolu’da mezar eşyalarını kireçtaşından yapılmış boncuklar, kemer, ayak ve kol bilezikleri, kolye, gerdanlık, kemik boncuk, karnalin, gümüşten taç, saç halkaları, topuz başı, bileklik ve hançerler oluşturur. Güneydoğu Anadolu’da mezar eşyası olarak taş balta, obsidyen aletler, kemikten yapılan nesnelere, kaplar, kireçten boncuklar ve bilezik bırakılmıştır. Marmara’daki mezar eşyalarını tunç balta, siyah perdahlı bir kap, omurgalı kaseler, testiler, bızlar, bir veya iki kulplu çanak ve çömlekler, pişmiş topraktan kaplar, kalkerden yapılmış boncuk kolyeler oluşturur. Yapılan literatür araştırmasında Ege ve Akdeniz Bölgesi’ndeki mezarlarda ölü hediyelerine rastlanmamıştır. Bu durum, her iki bölgede mezarlara eşya bırakılmadığı anlamına gelmez, çünkü incelenebilen Kalkolitik mezar sayısı çok azdır.

Mezar tiplerinin bölgelere göre dağılımını incelemek amacıyla Tablo 2 oluşturulmuştur. Dikkat edilmesi gereken konu, toplam mezar sayısının çok az olmasıdır (toplam 36 mezar). Bölgelere göre ayrılmadığında, tüm mezarların %56’sını basit toprak mezarlar oluşturmaktadır. Küp ve çömlek mezarlar bir arada değerlendirildiğinde bile ikisinin toplamı basit toprak mezarları aşamaz. Arkeologlar tarafından “çukur mezar” olarak adlandırılan mezarların genel oranı da çok düşüktür (%5,56). Genel olarak bakıldığında, daha erken dönemlerden gelen, ölülerin doğrudan toprağa gömülmesi geleneğinin güçlü bir şekilde sürdürüldüğü görülür. Diğer yandan küp ve çömlek mezarlardaki artış, bu gelenekte ciddi bir değişimin de yaşandığının göstergesidir. Seramik yapımının standartlaşması, yaygınlaşması ve daha çok kullanımı, Kalkolitik Dönemde insanların bazı bireyleri seramik kaplar içinde gömmesi ile sonuçlanmıştır.

Tablo 2. Mezarların Bölgelere Göre Dağılımı

	İç Anadolu		Doğu Anadolu		GD Anadolu		Marmara		Ege		Akdeniz		Genel	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Basit Toprak	4	40	4	50	3	60	2	100	2	66,66	5	62,50	20	55,56
Küp	2	20	2	25	1	20	-	-	1	33,34	1	12,50	7	19,44
Çömlek	3	30	2	25	1	20	-	-	-	-	1	12,50	7	19,44
Çukur	1	10	-	-	-	-	-	-	-	-	1	12,50	2	5,56
<i>Toplam</i>	<i>10</i>	<i>100</i>	<i>8</i>	<i>100</i>	<i>5</i>	<i>100</i>	<i>2</i>	<i>100</i>	<i>3</i>	<i>100</i>	<i>8</i>	<i>100</i>	<i>36</i>	<i>100</i>

Mezarlar bölgelere göre ele alındığında, tüm bölgelerde basit toprak mezarların en yüksek sıklığa sahip olduğu görülür (Tablo 2). Mezar çeşitliliği en yüksek olan iki bölge İç Anadolu ve Akdeniz'dir. Marmara Bölgesinde basit toprak mezarlar dışında başka mezar tipine rastlanmamıştır ama toplam mezar sayısı sadece üçtür. Bu da konu hakkında yorum yapmayı zorlaştırmaktadır.

Tablo 3. Mezarların Dağılımının İstatistiksel Anlamlılığı

	Sayı	Yüzde	X ² Testi
Basit Toprak Mezar	20	55,56	P: 19,76
Küp Mezar	7	19,44	
Çömlek Mezar	7	19,44	
Çukur Mezar	2	5,56	
Toplam	36	100,00	

p=0,001 p<0,05 önemli

Kalkolitik Dönem'de mezar tiplerinin görülme sıklıklarındaki farklılığın anlamlılığı için X² Testi uygulanmıştır. Bölgeler dikkate alınmadan mezar tipleri karşılaştırıldığında farklılık istatistiksel olarak önemli bulunmuştur (p<0,05). Bu da mezar tiplerinin seçilmesinde insanların tercihinin önemli olduğunu işaret eder. Bilinçli bir şekilde bazı bireyler basit toprak mezarlara, bazıları diğer mezarlara gömülmüştür. Mezar sayısı az olduğu için daha ayrıntılı bir istatistiki analiz yapmak mümkün olamamıştır. Ancak Neolitik Dönemdeki homojenlikle karşılaştırıldığında, insanların inanç dünyasında, teknolojilerinde ve yaşam biçiminde ciddi değişimler

yaşandığı ortadadır. Hem mezar tiplerindeki çeşitlilik hem de mezar eşyaları, zengin bir kültürel varlığı işaret eder.

Neolitik Dönem yerleşik hayata geçişin ve üreticiliğin başladığı dönemken, Kalkolitik Dönem yerleşim yerlerinin sayısının hızla arttığı ve kentlerin geliştiği bir dönemdir. Bu dönemde kentlerle birlikte ortaya çıkan karmaşık sosyal örgütlenme zanaatkarların, tüccarların, din adamlarının ve aristokratların da yavaş yavaş çiftçilerin yerini almaya başladığı dönemdir. İlk kez bu dönemde ortaya çıkmaya başlayan gerçek tapınakların varlığı sürpriz değildir ve dönemin sonlarına damgasını vuran tapınak ekonomisi sulu tarıma ve eskiye göre daha geniş alanlarda sürdürülen çiftçilik faaliyetlerine bağımlıdır. Anadolu bu dönemde bir taraftan Kuzey Mezopotamya ile ilişkilidir ve onlardan gelen kültürel olgulardan etkilenmiştir. Diğer taraftan Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'den beri sürdürülen geleneksel yaşam tarzı tüm Anadolu'da devam eder. Ölü gömme geleneklerindeki değişim, kültürel dünyalarındaki diğer etkilerden ayrı tutulamaz. Domuztepe'deki ölüm çukuru, Aslantepedeki özel mezarlar sosyal hiyerarşinin bu topraklara çoktan yerleşmiş olduğunu, Neolitik Dönemin görece eşitlikçi küçük topluluklarının yerini daha karmaşık bir sosyal örgütlenmenin aldığını kanıtlar. Kalkolitik Dönem az sayıda kremasyona rastlanan, ölümlerin genellikle basit toprak mezarlara eşyalarıyla gömüldüğü, küp ve çömlek mezarların yaygınlaşmaya başladığı önemli bir evredir. Şimdilik ölen bireylerin hangi özelliklerine dayanılarak seçilen mezar tiplerinden birine gömüldükleri çok açık değildir. Üst sosyal tabakalara ait bireylerin mezarlarında özel eşyaların bulunması kulağa doğru gibi gelmektedir. Kazı çalışmaları da böyle bireylere ait mezarlara ilişkin veri sağlamaktadır. Ancak tüm Anadolu düşünüldüğünde, Kalkolitik Dönemi'nin inanç dünyası ve ölü gömme geleneği hakkında yeterli bilgiye sahip olduğumuz söylenemez. Bu sorun ancak Kalkolitik tabakalarına sahip yerleşim yerlerinin/höyüklerin daha iyi araştırılması ile çözülebilecektir.

KAYNAKÇA

- Abay Eşref ve Dedeoğlu Fulya (2009). “Beycesultan 2007-2008 Yılları Kazı Çalışmaları Ön Raporu 1”. Arkeoloji Dergisi XIII(2009/1) Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. İzmir. 53-80
- Abay Eşref ve Dedeoğlu Fulya (2012). “Beycesultan 2007-2010 Yılları Kazı Çalışmaları Raporu”. XXXIII. Kazı Sonuçları Toplantısı (IV. Cilt). Ankara. 303-330.
- Akkermans, Peter M.M.C (1990). “Villages in Steppe: Later Neolithic Settlement and Subsistence in the Balikh Valley”. Northern Syria.
- Akurgal, Ekrem (1998). “Anadolu Kültür Tarihi”. Ankara, TÜBİTAK Popüler Bilim Yayınları, 8-9.
- Alpagut, Berna (1986). “The Human Skeletal Remains From Kurban Höyük (Urfa Province)”. Anatolica 13.
- Alpaslan Roodenberg, Songül (2012). “Bursa’ da Zaman, İskeletlerin Anlattığı: Aktopraklık İnsanları”. Başak Matbaa. Sayı 2. 46-50.
- Arıhan Karaöz, Seda (2007). “Karia Bölgesi Ölü Gömme Adetleri”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arık, Remzi Oğuz (1933). “Anadolu Arkeolojya Tarihinde Alişar Hafriyatı”. Türk Tarih, Arkeolojya ve Etnografya Dergisi 1. İstanbul. 17-63.
- Arık, Remzi Oğuz (1937). “Alacahöyük Hafriyatı 1935”. Ankara. Türk Tarih Kurumu.
- Baytak, İsmail (2008). “Lykaonia Bölgesi Kaya Mezarları”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya. Selçuk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bıçakçı, Erhan (2001). “Tepecik-Çiftlik Höyüğü (Niğde) Kazısı Işığında Orta Anadolu Tarih Öncesi Kültürleri ile İlgili Yeni Bir Değerlendirme”. TÜBA-AR 4. İstanbul. 25-41.
- Bıçakçı Erhan ve Faydalı Erol (2002). “Tepecik-Çiftlik 2000 Yılı Çalışması”. XXIII. Kazı Sonuçları Toplantısı (II. Cilt). Ankara. 29-38.

- Bıçakçı Erhan, Altınbilek Algül Çiler, Balcı Semra ve Godon Martin (2007). “Tepecik-Çiftlik” (Mehmet Özdoğan-Nezih Başgelen: Yayına Hazırlayanlar). Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı. Türkiye’ de Neolitik Dönem. Yeni Kazılar, Yeni Bulgular. Arkeoloji ve Sanat Yayınları. İstanbul. 237-253.
- Bienkowski, Piotr A (1982). “Some Remarks on The Practice of Cremation in the Levant”. Levant XIV. 80-89.
- Bilgi, Önder (2004). “İkiztepe Mezarlık Kazıları ve Ölü Gömme Geleneği”. 17. Anadolu Araştırmaları I. (Yayına Hazırlayan: Şevket Dönmez). İstanbul. 25-50.
- Bowler James. M, Jones Rhys, Allen Harry ve Thorne A.G (1970). “Pleistocene Human Remains from Australia: A Living Site and Human Cremation from Lake Mungo, Western New South Wales”. World Archaeology. Vol. 2 No. 1. 39-60.
- Buluç, Sevim (1993). “Anadolu’da Kremasyon – Ölü Yakma Geleneği”. 1992 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları. 83-96.
- Büyükkarakaya Ali Metin, Erdal Yılmaz Selim ve Özbek Metin (2009). “Tepecik-Çiftlik İnsanlarının Antropolojik Açından Değerlendirilmesi”. XXIII. Arkeometri sonuçları. Ankara. 119-138.
- Büyükkarakaya, Ali Metin (2014). “Tepecik-Çiftlik Neolitik İnsanlarında Genel ve Cinsiyet Yönelimli Çocuk Sağlığı”. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Sayı:2. 379-402.
- Braidwood Robert J. ve Braidwood Linda S (1960). “Excavations in The Plain of Antioch I: The Earlier Assembling Phases A-J. Chicago: The University of Chicago Press.
- Campbell, Stuart (1992). “The Halaf Period in Iraq: Old Sites and Now”. Biblical Archaeologist. 55 (4). 182-187.
- Campbell, Stuart (1998). “Problems of Definition: The Origins of the Halaf in North Iraq”. Subarto. 39-42.

- Carter Elizabeth, Campbell Stuart ve Gauld Suellen (2003). "Elusive Complexity: New Data from late Halaf Domuztepe in South Central Turkey". Vol: 29. 117-133.
- Charvat, Petr (2002). "Mesopotamia Before History". London Routledge. 1-319.
- Correia Pamela Mayne ve Beattie Owen (2002). "A Critical Look at Methods For Recovering, Evaluating, and Interpreting Cremated Human Remains . Advances in Forensic Taphonomy: Method, Theory and Archaeological Perspective". CRC Press. 50-436.
- Çıvgın, İzzet (2014). "M.Ö 6-5. Binyıllarda Mezopotamya ve Çevresinde Kültürel Temas ve Etkileşimi". Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 13(2). 359-404.
- Çıvgın, İzzet (2015). "Orta ve Geç Uruk Dönemi'nde (M.Ö. 3700-3100) Kentler, Devletleşme, Ticaret, Kültürel Etkileşim ve Kolonileşme". Çağdaş Yerel Yönetimler. Cilt 24. Sayı 1. 75-124.
- Deniz, Eşref (1987). "Kazılardan Elde Edilen Yanmış Kemikler Üzerine Arkeobiyolojik İncelemeler". II. Arkeometri Sonuçları Toplantısı. 119-127.
- Derin, Zafer (2006). "Yeşilova Höyüğü Kurtarma Kazısı 2005". Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü. Haberler: sayı: 22. 40-41.
- Derin, Zafer (2006). "İzmir'in ve Ege'nin Erken Tarihine Yepyeni Bir Adım: Yeşilova Höyük Kazıları" . Bilim ve Ütopya. Sayı: 149. 71-74.
- Derin, Zafer (2008). "Yeşilova Höyüğü". Aktüel Arkeoloji. Sayı: 6. 50-61.
- Derin, Zafer (2008). "İzmir Yeşilova Höyüğü, Doğudan Yükselen Işık-Anadolu Arkeolojisine Katkıları". Atatürk Üniversitesi 50.Yıl Armağan Kitabı. İstanbul. 217-230.
- Derin, Zafer (2010). "İzmir'in Prehistorik Yerleşimi-Yeşilova Höyüğü 2008 Yılı Çalışmaları". XXXI. Kazı Sonuçları Toplantısı (1. Cilt). Ankara. 475-491.
- Dolukhanov, Pavel (1998). "Eski Yakındoğu' da Çevre ve Etnik Yapı". (Çeviren: Suavi Aydın). Ankara.

- Duru, Refik (1979). “Değirmentepe Höyüğü Kazısı 1973”. Keban Projesi Çalışmaları 1973. Ankara. Keban Projesi Yayınları. 13-18.
- Duru, Refik (1980). “Kuruçay Höyüğü Kazıları 1979”. II. Kazı Sonuçları Toplantısı, 47-51.
- Duru, Refik (1982). “Kuruçay Höyüğü Kazıları 1981”. IV. Kazı Sonuçları Toplantısı. 31-38.
- Duru, Refik (1994). “Kuruçay Höyük I. 1978-1988 Kazılarının Sonuçları Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağ Yerleşmeleri”. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara. 1-115.
- Duru, Refik (1996). “Kuruçay Höyük II. 1978-1988 Kazı Sonuçları Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı Yerleşmeleri”. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara. 1-150
- Emiroğlu Kudret ve Aydın Suavi (2003). “Antropoloji Sözlüğü”. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1-951.
- Ensert, Hatice Kübra (1995). “Erken Tunç Çağı Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye Bölgesi Ölü Gömme Gelenekleri Işığında Oylum Höyük Mezarları”. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi. Ankara.
- Eraslan Alev ve Aktuğ Kolay İlknur (2005). “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’ nin Kentleşme Sürecinin Öncü Kent Döneminin Ubaid ve Uruk Evreleri (M.Ö. 5000-3100). İTÜ Dergisi Sosyal Bilimler. İstanbul. Cilt 2. Sayı 1. 80-86.
- Erdal, Yılmaz Selim (2002). “Bakla Tepe Genç Tunç Çağı Mezarından Gün Işığına Çıkarılan Yanmış İskelet Kalıntılarının Antropolojik Analizi”. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi. Cilt: 19. Sayı: 2. 115-130.
- Erdem, İlhan (1998). “Çivrilili İki Türkmen Dervişi Beyce Sultan ve Habib-i Acem”. Tarih Araştırmaları Dergisi 1997. 53-56.
- Erdoğan Elmas ve Belen Nergiz (2017). “Yozgat İli Alişar Köyü’nün Ekomüze Kapsamında Değerlendirilmesi”. II. Uluslararası Bozok Sempozyumu. Yozgat’ın Turizm Potansiyelleri ve Sorunları. 38.

- Erginer, Gürbüz (2004). "Bir Halk Bilimcinin Gözünden Ölüm". Cogito 40. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 286-292.
- Erkanal Hayat ve Özkan Turhan (1997). "1995 Bakla Tepe Kazıları". XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı (1.Cilt). 261-281.
- Erkanal Hayat ve Şahoğlu Vasıf (2012). "Bakla Tepe (1995-2001). DTCF Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları (1936-2011) Anadolu / Anatolia". Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Dergisi. Ek III. 2. 91-98.
- Esin, Ufuk (1982). "Değirmentepe (Malatya) Kazısı 1981 Yılı Sonuçları". IV. Kazı Sonuçları Toplantısı. Ankara. 39-48.
- Esin Ufuk ve Arsebük Güven (1982). "Tülintepe Kazısı, 1974". Keban Projesi 1974-1975 Çalışmaları. Ankara. Keban Projesi Yayınları. 119-125.
- Esin, Ufuk (1986). "Doğu Anadolu' da Bulunan Obeyd Tipi Çanak-Çömlek ve Değirmentepe (Malatya) Kazıları. IX. Türk Tarih Kongresi. Cilt I. Ankara. 81-92.
- Frangipane, Marcella (2003). "Doğu Anadolu' da Son Kalkolitik Çağ". ArkeoAtlas 2. 12-29.
- Frankel, David (1979). "Archaeologist at Work: Studies on Halaf Pottery". London.
- French, David (1962). "Can Hasan, Karaman: 1961". Ankara. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Türk Arkeoloji Dergisi: Sayı: 11/2. 36-37.
- French, David (1964). "Can Hasan, Karaman: 1962". Ankara. Ankara Üniversitesi Basımevi. Türk Arkeoloji Dergisi: Sayı: 12/1. 21-22.
- French, David (1968). "Can Hasan, Karaman: 1967". Ankara. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Türk Arkeoloji Dergisi: Sayı: 16/1. 89-94.
- Fokke Gerritsen, Özbal Rana, Thissen Laurens, Özbal Hadi ve Alfred Galik (2010). "The Late Chalcolithic Settlement of Barçinhöyük". Anatolica: 36. 197-225.
- Garstang, John (1953). "Prehistoric Mersin, Yümüktepe in Southern Turkey". The Neilson Expedition in Cilicia. Oxford at the Clarendon Press. 101-131.

- Gauld Suellen C, Oliver James S, Kansa Whitcher Sarah ve Carter Elizabeth (2012). "On The Tail End of Variation in Late Neolithic Burial Practices" Halaf Feasting and Cannibalism at Domuztepe. Southeasten Anatolia. Bioarchaeology and Behavior, The People of Ancient Near East. 13-61.
- Gerritsen, Fokke (2010). "Barçınhöyük Excavations 2008". XXXI. Kazı sonuçları Toplantısı (1.Cilt). Ankara. 411-420.
- Gorny, R (1994). "The Season at Alishar Höyük in Central Turkey". Anatolica. No: XX. 191-202.
- Gülçur Sevil ve Endoğru Muhsin (1998). "Güvercinkayası 1996 Kazısı". XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı. Ankara. 85-111.
- Gülçur Sevil ve Endoğru Muhsin (1999). "Güvercinkayası 1997 Kazısı". XX. Kazı Sonuçları Toplantısı. Ankara. 77-100.
- Gülçur Sevil ve Çaylı Pınar (2010). "Güvercinkayası 2008 Yılı Kazısı". XXXI. Kazı Sonuçları Toplantısı (3.Cilt) Ankara. 365-378.
- Günay Işın, Şarbak Ayşegül ve Ersoy Ayhan (2011). "Aşağı Salat Erken Tunç Çağı I İskeletlerinin Antropolojik Analizi". TÜBAV Bilim Dergisi 4/3. Ankara. 230-239.
- Hamilton, William John (1842). "Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia". London.
- Hançerlioğlu, Orhan (1975). "İnanç Sözlüğü: Dinler, Mezhepler, Tarikatlar, Efsaneler". İstanbul. 1-575.
- Hauptmann, Harald (1976). "Norşuntepe Kazıları 1972". Keban Projesi 1972 Çalışmaları. Ankara. 41-69.
- Hauptmann, Harald (1979). "Norşuntepe Kazıları 1973". Keban Projesi 1973 Çalışmaları. Ankara. 43-60.
- Irvine Benjamin, Thomas Jayne Leigh ve Schoop Ulf Dietrich (2014). "A Macroscopic Analysis of Human Dentition at Late Chalcolithic Çamlıbel Tarlası, North Central Anatolia with Special Reference to Dietary and Non-masticatory Habits". Interdisciplinaria Archaeologica Natural Sciences in Archaeology (iansa). 19-30.

- Kansa Witcher Sarah ve Campbell Stuart (2002). "Feasting With the Dead? – A ritual bone de deposit at Domuztepe, South Eastern Turkey (c. 5500 BC)". Proceeding of the 19th ICAZ Conference. Durham 2002. Vol 1: Behaviour Behind Bones (eds. Sharyn Jones O' Day et all). 2-13.
- Karul, Necmi (2016). "Tarih Öncesi Dönemde Nilüfer: Aktopraklık Hüyük (Nilüfer in Prehistory: Aktopraklık Höyük)". Odryses Nilüfer' e Uluslararası Sempozyumu. Özyurt Matbaacılık. Ankara. 433-443.
- Kennet Douglas J ve Kennet James P (2007). "Influence of Holocene Marine Transgression and Climate Change on Cultural evolution in Southern Mesopotamia". Climate Change and Cultural Dynamics A Global Perspective on Mid Holocene Transitions (Ed. D.Anderson, K. Maasch and D.Sandweiss). Amsterdam: Academic Press. 229-264.
- Kayan, İlhan (1996). "İznik Gölü Batısındaki Ilıpınar Höyüğü Çevresinde Jeomorfolojik ve Jeo-Arkeolojik Araştırmalar". Ege Coğrafya Dergisi. 43-70.
- Kılıç, Sinan (2006). "Van Gölü Havzası Prehistoryası ve Tilkitepe' nin Bugünkü Durumu". Arkeoloji ve Sanat Dergisi. C: 122. 1-10.
- Koşay, Hamit Zübeyr (1937). "Alacahöyük'te 1936 Yazında Yaptırılan Hafriyatta Elde Edilen Neticeler". Türk Tarih Kurumu: Ankara. Belleten ½: 525-533.
- Koşay Hamit Zübeyr ve Akok Mahmut (1951). "Alaca Höyük Hafriyatı 1937-1939 daki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor". Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Koşay Hamit Zübeyr ve Akok Mahmut (1966). "Alaca Höyük Kazısı 1940-1948 deki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor". Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Köroğlu, Kemalettin (2006). "Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıcından Perslere Kadar". İstanbul: İletişim Yayınları. 46-48.
- Köroğlu, Kemalettin (Ed.) (2011). "Eski Mezopotamya ve Mısır Tarihi". Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2280.
- Kurt, Bittel (1943). "Prehistorik Devirde Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri". Türk Tarih Kurumu Kongresi II. İstanbul. 170-177.

- Leroi – Gourhan, Arlette (1975). “The Flowers Found with Shanidar IV, a Neanderthal Burial in Iraq”. *Science* 190. 562-564.
- Levin, Roger (1998). “Modern İnsanın Kökeni.(Çev: Nazım Özüaydın)”. Ankara: TÜBİTAK yayınları, 236.
- Macridy, Theodor (1908). “La Porte Des Sphinx a Euyuk. Fouilles Du Musee Imperial Otoman”. Berlin.
- Marfoe, Leon (1983). “Kurbanhöyük Excavations, 1981”. IV. Kazı Sonuçları Toplantısı. Ankara. 95-120.
- Mellart James, Lloyd Seton ve Stronach David (1958). “The Chalcolithic Sounding” Excavations at Beycesultan. *Anatolian Studies*. Vol 9.(1959). British İnstitute at Ankara. 35-50.
- Mellaart, James (1959). “Excavations at Hacılar: Second Preliminary Report, 1958”. *Anatolian Studies* Vol.9. British İnstitute at Ankara. 51-65.
- Mellaart, James (1963). “Early Cultures of the South Anatolian Plateau II, Late Chalcolithic and Early Bronze Ages in The Konya Plain”. *Anatolian Studies*. XIII. 199-236.
- Mellaart, James (1970). “Excavations at Hacılar II”. Edinburg University Press. Edinburg.
- Memiş, Ekrem (1995). “Eskiçağ Türkiye Tarihi”. Konya: Çizgi Kitabevi. 13-14.
- Mieroop, Marc Van De (2004). “Antik Yakındoğu'nun Tarihi İ.Ö. 3000-323. (Çeviren: Sinem Gül). Ankara.
- Mithen, Steven (1999). “The Prehistory of the Mind/Aklın Tarihöncesi”, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 200.
- Nissen, Hans J (1997). “Prehistoric Mesopotamia. The Oxford Encyclopedia of Archaeology in The Near East. Volume 1. (e.m.meyers). New York Oxford. Oxford University Press. 476-479.
- Osten, Von der (1937). “The Alishar Hüyük, Seasons of 1930-32”. Part I. O. P. XXVIII. Chicago. 28-100.

- Özbek, Metin (1986). “Değirmentepe Eski İnsan Topluluklarının Demografik ve Antropolojik Açıdan Analizi”. I. Arkeometri Sonuçları Toplantısı. 107-130.
- Özbek, Metin (2003). “Değirmentepe Höyüğü (Kalkolitik Çağ) Bebeklerinde İlginç Bir Adet: Baş Bağlaması”. Türk Tarih Kurumu. Ankara. Belleten: Sayı.249. 369-385.
- Özdoğan, Mehmet (2010).“Tarihöncesi Dönemlerin İstanbul'u”, Bizantion'dan İstanbul'a Bir Başkent'in 10 000 Yılı. 36-49.
- Özgüç, Nimet (2009). “Samsat, Sümeysat, Samosata, Kumaha, Hahhum”. Türk Tarih Kurumu Yayınları. V.Dizi. Sayı 1. Ankara.
- Özgüç, Tahsin (1948). “Anadolu’da Ölü Gömme Adetleri”. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara
- Özkan Süleyman, Faydalı Erol, Öztan Aliye ve Erek Meriç C (2003). “2002 Yılı Köşkhöyük Kazıları”. XXV. Kazı Sonuçları Toplantısı (2. Cilt). Ankara. 195-205.
- Özterzi, Sevil (2011). “Anadolu’da Neolitik ve Kalkolitik Dönemdeki Mezar Tiplerinin ve Ölü Gömme Geleneklerinin Sosyokültürel Açıdan Değerlendirilmesi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özyar Aslı, Danışman Günhan, Kuruçayırılı Emre ve Ünlü Elif (2009). “Tarsus Gözlükule 2007 Yılı Kazısı”. XXX. Kazı Sonuçları Toplantısı (2. Cilt). 299-314.
- Özyar Aslı, Ünlü Elif, Pilavcı Türkan, Külekçioğlu Çiğdem, Yalçın Serdar, Silvia Zachary ve Stavıs Jacob (2015). “Tarsus-Gözlükule 2014 Yılı Kazısı”. XXXVII. Kazı Sonuçları Toplantısı (1.Cilt). 551-563.
- Pearson, Michael Parker (1999). “The Archaeology of Death and Burial”. Sutton Publishing. 1-250.
- Reilly, Edward Bowen (1940). “Tilkitepe’deki İlk Kazılar”. Türk Tarih Arkeoloji Etnoloji Dergisi. C: 4. 145-178.
- Roodenberg, Jacob (1990). “Ilıpınar Höyük Kazıları: 1987-1988 Yılları Kazı Çalışmalarının Özeti”. XI. Kazı Sonuçları Toplantısı, 99-101.

- Roodenberg, Jacob (1995). "Chronologies and Conclusion". The Ilıpınar Excavations I, Five Seasons of Fieldwork in N. W. Anatolica. 1987- 91.
- Schachner, Andreas (2010). "Boğazköy-Hattuşa 2008 Yılı Çalışmaları". XXXI (I.Cilt). Kazı Sonuçları Toplantısı. Ankara. 285-316.
- Schoop, Ulf Dietrich (2008). "Ausgrabungen in Çamlıbel Tarlası 2007". Schachner Andreas (Ed): Die Ausgrabungen in Boğazköy-Hattuşa 2007. Archaologischer Anzeiger. 148-157.
- Schoop, Ulf Dietrich (2009). "Ausgrabungen in Çamlıbel Tarlası 2008". Schachner Andreas (Ed): Die Ausgrabungen in Boğazköy-Hattuşa 2008. Archaologischer Anzeiger. 56-66.
- Schoop, Ulf Dietrich (2010). "Ausgrabungen in Çamlıbel Tarlası 2009". Schachner Andreas (Ed): Die Ausgrabungen in Boğazköy- Hattuşa 2009. Archaologischer Anzeiger. 191-201.
- Schoop, Ulf Dietrich (2011). "Çamlıbel Tarlası ve Kuzey - Orta Anadolu' da Geç Kalkolitik Dönem". 1. Çorum Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu. 137-160.
- Schoop, Ulf Dietrich (2011). "Çamlıbel Tarlası Ein Metallverarbeitender Fundplatz Des Vierten Jahrtausends v. Chr. Im Nördlichen Zentralanatolien". Yalçın Ünal(Ed): Anatolian Metal V. Deutsches Bergbau Museum. Bochum. 53-68.
- Sevim Ayla, Pehlevan Cesur ve Günay Işın (2006). "Arkeolojide Paleoantropoloji" Hayat Erkanal' a Armağan-Kültürlerin Yansıması. Homer Kitapevi ve Yayıncılık. İstanbul. 660-666.
- Sevin Veli ve Caneva Isabella (1995). "1993 Mersin / Yumuktepe Kazıları". XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı (1.Cilt). Ankara. 27-43.
- Sevin, Veli (2003). "Eski Anadolu ve Batı Trakya I. Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar". İletişim Yayıncılık. İstanbul. 1-319.
- Shipman Pat, Foster Giraud ve Schoeninger Margaret (1984). "Burnt Bones and Teeth: an Experimental Study Colour Morphology, Structure and Shrinkage". Journal of Archaeological Science 11. 307-325.
- Silistreli, Uğur (1984). "Köşk Höyüğü 1983". VI. Kazı Sonuçları Toplantısı. 31-36.

- Solecki, Ralph (1975). "Shanidar IV, A Neanderthal Flower Burial in Northern Iraq". *Science*: 190. 880-881.
- Şenyurt, Süleyman Yücel (1997). "Hititler Döneminde Öbür Dünya Anlayışı". *Bilim ve Ütopya*, 36. 16-19.
- Tekin, Halil (2014). "Domuztepe 2014 Yılı Kazılarının İlk Sonuçları". *Anadolu Prehistorya Araştırmaları Dergisi – APAD 2*. Ankara. 57-81.
- Tuğcu, İrfan (2018). "Baklatepe Geç Kalkolitik Çağ Konutları Yeniden Kurma Denemesi / A Reconstruction Attempt on Late Chalcolithic Dwelling at Bakla Tepe". *Anadolu / Anatolia 44*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Dergisi. Ankara. 211-236.
- Tuğlacı, Pars (1985). "Okyanus Ansiklopedik Sözlük". İstanbul. Cem yayınevi. 2235.
- Türk, Hüseyin (1997). "Neanderthal insanda Törensöl Ölü Gömme". İstanbul: *Bilim ve Ütopya*. 36.
- Ubelaker, Douglas H. (1989). "Human Skeletal Remains, Excavation, Analysis, Interpretation". Smithsonian Institution. Washington. (Second Edition).
- Uhri, Ahmet (2006). "Batı Anadolu Erken Tunç Çağı Ölü Gömme Gelenekleri" (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir.
- Uhri, Ahmet (2010). "Anadolu'da Ölümün Tarih öncesi, Bir Geleneğin Oluşum Süreçleri". Ege Yayınları.
- Ünsal, Veli (2012). "Doğu Anadolu'da (Malatya-Elazığ) Karaz Türü Yerleşmeler". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Elazığ. Cilt 22. Sayı 2. 326
- Van Loon Maurits Norning ve Güterbock Hans Gustav (1972). "Korucutepe Kazısı 1970". *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*. Ankara. 79-81.
- Van Loon, Maurits Norning (1978). "Korucutepe II". *Netherland*. 3-10.
- Von Wickide, Alwo (1984). "Çavi Tarlası 1983". VI. Kazı Sonuçları Toplantısı. 191-196.

Von Wickide Alwo ve Mısır Adnan (1985), “Çavi Tarlası 1984 Kazı Kampanyası”
VII. Kazı Sonuçları Toplantısı. 103-109.

Wright, Christopher H. J .(2001). “Cultural Action in The Uruk World”, Uruk
Mesopotamia & Its Neighbors: Cross-Cultural Interactions in The Era of
State Formation, (Mitchell Rothman). Santa Fe School of American
Research. 123-147.

Yıldız Özge ve Erdal Yılmaz Selim (2008). “ Antandros Antik Kentinde Ölü Yakma
Geleneği”. XXIII. Arkeometri Sonuçları Toplantısı. Ankara. 41-55.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Derya Kırkıl

Uyruğu: Türkiye Cumhuriyeti

Doğum Tarihi ve Yeri: 05 / 03 / 1993 Eskişehir

e-posta: deryakrkl@hotmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi	2015
Ön Lisans	Anadolu Üniversitesi	2016
Lisans	Anadolu Üniversitesi	2018
Yüksek Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi	2019

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2017-2019 Öğretmeni	Sivas Özel Eğitim Uygulama Merkezi(OÇEM)	Zihinsel Engelliler

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı: YDS () ÜDS () TOEFL () EILTS ()